

Filozofsko učilište u Baji u XVIII. stoljeću (1725.-1783.)

*Franjo Emanuel Hoško **

Sažetak

Filozofsko učilište u Baji od 1725. do 1783. je bilo mjesto filozofskog obrazovanja, ali i mjesto gdje su mladi nastavnici filozofije sazrijevali za nastavu teologije kao i za djelovanje pisanom riječju na hrvatskom jeziku u službi katoličke obnove u duhu Tridentskog koncila. Filozofsko učilište u Baji svakako je bilo povezano s franjevačkim najvišim obrazovnim zavodom u to vrijeme, s Generalnim učilištem u Budimu, i stoga djelovanje mnogih njegovih nastavnika ulazi u djelovanje budimskog kulturnog kruga koje je bitno obilježilo kulturni i vjerski život Hrvata u Bačkoj, Baranji i mađarskom Podunavlju.

Ključne riječi: Bosna Srebrena, Provincija sv. Ivana Kapistranskoga, Baja, filozofsko učilište, filozofski rukopisi, popisi filozofskih postavki za javnu raspravu.

Uvod

Na obali Tise kod Sente kršćanska je vojska 11. rujna 1697. pobijedila tursku vojnu silu. Nakon toga su Habsburška monarhija i Turska sklopili 26. siječnja 1699. mir u Srijemskim Karlovcima na obali Dunava i tako zajamčili prestanak turske vlasti u Bačkoj, pokrajini koju omeđuju ove dvije rijeke. U spomenutoj bitci odlikovali su se na kršćanskoj strani i bački Hrvati pod vodstvom dvojice: kapetana, subotičkog Luke Sučića i somborskog Dujma Markovića (Sekulić 1978a, 29-32; Sekulić 1978b, 54; Sekulić, 1986).¹ Posljednjeg spominje povijest Bačke i deset godina ranije, kad je zajedno s Jurjem Vidakovićem, kasnijim kapetanom u Baču, tražio od Ratnog vijeća u Beču da dodijeli opustjele tvrđave i zemlju u Bačkoj skupini od 5000 doseljenika iz krajeva pod Turcima. Vojne vlasti su odobrile tu molbu i doseljenike, posljednju značajnu skupinu hrvatskih selilaca u Bačku, razmjestili u Kaloču, Sentu, Baju, Suboticu, Sombor, Bač i okolna naselja (Sekulić 1986, 55-56).

* red. prof. u mirovini, Katolički bogoslovni fakultet u Zagrebu, Teologija u Rijeci

¹ Ovo na posljednjem mjestu navedeno djelo predstavlja sveobuhvatnu povijest bačkih Bunjevaca, narodnu, kulturnu i crkvenu, a ne samo prikaz narodnog života i običaja.

Višestruko su značajni spomenuti događaji; predstavljaju kraj jednog dugog i mukotrpnog razdoblja povijesti Bačke pod turskom upravom s neznatnim društvenim i vjerskim pravima za kršćanski živalj, a ujedno su početak novog razdoblja kad stanovnici Bačke žive u sastavu kršćanske feudalne države; naime Ugarskog Kraljevstva unutar Habsburške monarhije. I s motrišta crkvene povijesti ta zbivanja treba ocijeniti kao prestanak jednog i početak drugog razdoblja u crkvenoj povijesti Bačke, posebno bačkih Bunjevaca i Šokaca (Sekulić 1986, 20-23).² U prethodnom razdoblju pod turskom vlašću bački su katolici teškom mukom pronalazili način kako će osigurati pravo i mogućnosti osnovnog vjerskog izražavanja. Iznašli su ih zahvaljujući prvenstveno franjevačkoj provinciji Bosne Srebrene, jedinog radnoj i upravnoj strukturi Crkve koja je u to vrijeme djelatna i djelotvorna u tim krajevima. Značaj pravnog položaja franjevaca Bosne Srebrene i realnog opsega njihova pastoralnog djelovanja bio je takav da su ovisno o franjevačkoj prisutnosti na određenom području i biskupi ondje obavljali svoju upravnu i sakramentalnu vlast (Hoško 1979).

Početak novog razdoblja u crkvenoj povijesti Bačke nakon njezina oslobođenja od Turaka bitno obilježuje promjena u toj povezanosti radne i upravne Crkve. Po pravu patronata ugarskih kraljeva, bečki su carevi postavljali kaločko-bačke nadbiskupe koje su tek kasnije potvrđivala crkvena nadležstva u Rimu.³ Tako je bila obnovljena hijerarhija kao konstitucionalna struktura mjesne Crkve, ali neovisno o radnoj strukturi iste Crkve, naime o pastoralnim djelatnicima franjevcima, tada jedinim klerom na području Bačke. Autoritet obnovljene hijerarhije bio je utemeljen ne samo na vjerničkom prihvaćanju katolika na području Bačke, nego prvenstveno na crkvenom i državnom pravu Habsburške monarhije koje je postavljanje hijerarha vezalo uz autoritet monarha, a isto tako uz društvenu i gospodarsku moć nositelja hijerarhije koji su pripadali redovima najviših feudalaca. Stoga je razumljivo da je obnovljena hijerarhija obnovila i odnose u duhu feudalizma na razini mjesne Crkve koja je u cijelosti pokrivala područje Bačke što je omogućilo punu povezanost s državnom strukturom lokalne vlasti, pa su kaločko-bački nadbiskupi od 1698. do 1776. također bili župani Bačke županije (Sekulić 1981).

S promjenom upravne strukture mjesne Crkve na početku tog novog razdoblja nije se istodobno dogodila i promjena radne ili pastoralne strukture u Bačkoj. Franjevci su i nadalje vodili dušobrižničku skrb za katolike Kaločko-bačke nadbiskupije. Dvojna pak struktura mjesne Crkve, radna i upravna, u početku tog novog razdoblja nije bila razlog nikakvih napetosti između nositelja jedne i druge strukture, premda su hijerarhi bili iz redova svjetovnog klera, a dušobrižnici franjevci. U prvoj etapi tog razdoblja, koja traje prva tri desetljeća XVIII. stoljeća, hijerarhija je koristila naslijeđeno ustrojstvo svojevrstnih personalnih župa koje su franjevci vodi-

² Literaturu o Šokcima vidi u Sekulić 1984.

³ Tako je npr. u razdoblju Bečkog oslobodilačkog rata (1683.-99.) najprije car Leopold I. imenovao Leopolda Kolonića 28. kolovoza 1688. kaločko-bačkim nadbiskupom, a Papa ga je potvrdio 6. ožujka 1690. Njegovog nasljednika Pavla Széchényija je car Leopold I. imenovao 9. travnja 1696. da ga Papa potvrdio 1. srpnja 1697. godine.

li u realnoj i pravnoj ovisnosti o svojim samostanima. U promijenjenim okolnostima nastoje franjevci promijeniti taj svoj pastoralni sustav i prilagoditi ga ustrojstvu lokalne Crkve pa su u pastoralna područja svojih samostana u Baji, Baču, Somboru i Subotici obuhvatili cjelokupni teritorij Bačke, odnosno Kaločko-bačke nadbiskupije, razdijelivši ga u župe ili područne kapelanije. Tako su svoj pastoralni sustav podvrgli pastoralno-administrativnoj strukturi lokalne Crkve.

U četvrtom desetljeću XVIII. stoljeća počinje druga etapa u ovom razdoblju povijesti Crkve u Bačkoj kada će upravnu strukturu lokalne Crkve u cijelosti podržavati i radna struktura, i to tako što će biti s njom u skladu i sve većoj ovisnosti. Nadbiskupi najprije suzuju prostor franjevačke pastoralne nadležnosti odijeljujući od tadašnjih župa pojedina naselja koja postaju nove župe. U drugom dijelu te druge etape, koja traje do osamdesetih godina XVIII. stoljeća, oduzima hijerarhija franjevcima već ustrojene župe koje su oni vodili desetljećima. Ta etapa završava preuzimanjem samostanskih župa u Somboru i Baji, posljednjih župa u pastoralnoj nadležnosti franjevacu u Bačkoj.

Luka Karagić i početak filozofskog učilišta u Baji

Prije tri desetljeća je objavljen dokument kojim 20. lipnja 1691. car Leopold I. dopušta franjevcima Bosne Srebrene u Budimu podići samostan. Predstavnici Bosne Srebrene u tom dogovoru s bečkom vladom bili su dva franjevca iz Baje, Mihovil Radnić i Gabrijel Stanić, i Stjepan Porković iz Bača (Kapocs i Kóhegyi 1991, 9, 10).⁴ Premda se najčešće spominje Kaloča kao Radnićevo rodno mjesto, čini se opravdanom tvrdnja izdavača bajskog ljetopisa da su Baju naselili Hrvati iz Bosne tek u vrijeme oslobodilačkog Bečkog rata, što potvrđuje i zapis bajskog ljetopisa prema kojem je gvardijan u Olovu imenovao 1694. Stjepana Perkovića predstojnikom franjevačkog bratstva u Baji (Kapocs i Kóhegyi 1991, 15). No, isti ljetopis tvrdi da je olovski samostan vodio brigu o katolicima u Baji za sveg vremena turske uprave. Povijesni razvoj je zastao, kad su u pobuni Rakoczya ustanici kuruci 1708. razorili franjevačku nastambu u Baji, ali su već 1710. franjevci obnovili svoju kuću (Kapocs i Kóhegyi 1991, 15, 16).

Kao starješina samostana u Baji ističe se Luka Karagić. Najvjerojatnije je i sam bio rođen u Baji.⁵ Vrlo mlad je prihvatio upravne službe u Bosni Srebrenoj. Već

⁴ Izdavači samostanskog ljetopisa u Baji se pozivaju na spis Antona Taffernera, *Quellenbuch zur Donauschwaebischen Geschichte*, Stuttgart 1982., u kojem je objavljeno spomenuto odobrenje cara Leopolda I.

⁵ Stoga je vrlo vjerojatno mišljenje Mladena Barbarića (usp. Barbarić 1934, 344) po kojem Karagića treba pribrojiti izbjeglicama iz Olova koju su se za vrijeme Bečkog rata naselili u Baji. Karagić je najvjerojatnije u Baji i rođen krajem osmog desetljeća XVII. stoljeća, jer je odlično govorio mađarski (usp. Fermentžin 1890, 55). Franjevac je postao u prvim godinama XVIII. stoljeća Filozofiju je najvjerojatnije studirao u domovini, jer je na školovanju u bolonjskoj franjevačkoj provinciji boravio samo tri godine (1705.-08.). Očito je bio vrlo sposoban, jer je odmah po povratku u domovinu postao tajnik provincijalu Ećimoviću (APOS, *Spisi br. 2*, fol. 54). Karagić je nosio naslov „lector theologus“, a to znači da je na nekom franje-

1708. je na provincijskom saboru u Našicama izabran za tajnika Bosne Srebrene u vrijeme provincijala Andrije Ećimovića iz Imotskog i mnogo mu je koristio u upravnim poslovima (Fermendžin 1890, 55).⁶ Bio je izvrstan govornik, rijetko sposoban upravnik, ali i pun ambicija pa je želio naslijediti Ećimovića u službi provincijala (Fermendžin 1890, 55, 56). Nije u tome uspio, ali je 1711. na saboru u Sinju izabran za definitora u upravnom vijeću provincijala Petra Pastirovića (1711.-14.) (AFSM, *Liber Archivalis*, 80). Obavljao je i druge upravne dužnosti; bio je predstojnik franjevačke rezidencije u Somboru (1712.-14.) (AFSM, *Liber Archivalis*, 87, 93), u dva navrata franjevački starješina u Baji (1714.-17., 1720.-30.), u Budimu (1717.-18., 1719.-20.) i Osijeku (1718.-19.) (AFSM, *Liber Archivalis*, 100, 104, 118). U Baji je veoma mnogo učinio za obnovu crkve i samostana. On i samostanske starješine u Baji Gabrijel Guganović i Augustin Pjanić gradili su crkvu sv. Antuna i samostan. No, poslije 1720. je samostan s crkvom stradao od požara pa je Karagić ponovno prihvatio obnovu tih građevina. Karagić je i inače redovito boravio u Baji (AFSM, *Liber Archivalis*, 152, 162; APOS, *Spisi br. 1*, fol. 39). Prosuđujući događaje oko tzv. prve diobe Bosne Srebrene 1735. može se zaključiti da je Karagić morao biti zastupnik trodjelne podjele Bosne Srebrene, jer je 22. siječnja 1735. odlukom vrhovne uprave Franjevačkog reda imenovan za provincijala novoosnovane provincije sv. Ivana Kapistranskoga koja je trebala okupiti samostane u južnoj Ugarskoj, Bačkoj i Srijemu. Slijed događaja, a osobito protiviljenje franjevaca u geografskoj Bosni i Slavoniji, zapriječili su tada uspostavu te provincije sv. Ivana Kapistranskoga, ali je Karagić postao provincijal Bosne Srebrene (1735.-38.).⁷ Po isteku službe provincijala izabran je 1738. za kustoda provincijalu Ivanu Srijemcu, ali se sljedeće godine zahvalio na toj službi zbog bolesti i starosti (AFSP, *Protocollum conventus Posegiensis S. Spiritus*, 782, 783.). Umro je 18. srpnja 1748. u Baji (AFSP, *Necrologium conventus Posegae*, ad diem).⁸ On je i pisac *Molitvene knjižice* koja je danas izgubljena (Kukuljević Sakcinski 1860, 64). Upravo ta knjižica, vjerojatno molitvenik, opravdava da Karagića možemo ubrojiti među djelatnike budimskog kulturnog kruga hrvatskih franjevaca.

Karagić je uspješno doveo franjevačko bratstvo u Baji 1721. do naslova samostana i on otada nosi naslov gvardijana.⁹ Godine 1725. je Karagić u bajskom samostanu pronašao dovoljno mjesta da se u njem otvori i počne djelovati filozofsko učilište. Uspostava filozofskog učilišta u franjevačkom samostanu u Baji nije samo posljedica obnove samostanske zgrade i naslova samostana bajskog franjevačkog bratstva. Ono je i odraz promaknuća filozofskog učilišta i bogoslovne četverogodišnje

vačkom filozofskom učilištu predavao trogodišnji sustav filozofskih disciplina. No, do sada nije utvrđeno niti gdje je studirao filozofiju ni gdje je predavao filozofiju (usp. Fermendžin 1890, 65).

⁶ APOS, *Spisi br. 1*, fol. 26: Karagić je bio „homo magnae virtutis et doctrinae“.

⁷ Karagićevu ulogu u događajima oko prve diobe Bosne Srebrene rasvjetljuje Hoško 2002.

⁸ Ivan Kukuljević Sakcinski bilježi da je Karagić umro 1754. godine (usp. Kukuljević Sakcinski 1860, 64).

⁹ Izvještaju da je Karagić već 1720. postao starješina franjevačkog bratstva u Baji protivi se zapis samostanskog ljetopisa koji je, istini za volju, napisan kasnije i spominje kao prvog gvardijana 1721. Augustina Granića (usp. Kapocs i Kóhegyi 1991, 17).

škole u Budimu na stupanj generalnog učilišta prvog razreda. Dogodilo se to kad je 26. rujna 1722. tako što proglasila vrhovna uprava franjevačkog, premda protiv volje tadašnjeg provincijala Andrije Kutjevčanina (1720.-23.).¹⁰ Taj događaj znak je potpunog razvitka budimskih visokih škola kao visokoškolskih ustanova, a predstavlja i novi poticaj djelovanju budimskog kulturnog kruga. Tom krugu su bile nužno upravljena filozofska učilišta u podunavskom dijelu Bosne Srebrene i završeni studenti tih učilišta su redovito nastavljali teološko školovanje na bogoslovnoj školi Generalnog učilišta u Budimu.

Luka Karagić je poznavao i poštovao rad visokih škola Bosne Srebrene. Postao je provincijalom Bosne Srebrene nakon što su se od nje odijelili samostani pod vlašću Venecije i uspostavili su 1735. novu redovničku pokrajinu, Provinciju sv. Kaja, koja je ubrzo nazvana Provincijom presvetog Otkupitelja. Karagić je bio izazvan tom diobom Bosne Srebrene da na području geografske Bosne pod turskom vlašću i na teritoriju Habsburške monarhije provede reorganizaciju visokoškolskih ustanova za izobrazbu brojnog pomlatka. Do diobe Bosne Srebrene su, naime, postojala dva generalna učilišta: prvo je bilo u Budimu, a drugo u Šibeniku. Oba visokoškolska centra imala su u svom sastavu dvije visoke škole, učilište filozofije i bogoslovnu školu s četverogodišnjom nastavnom osnovom. I u Osijeku je od 1724. do 1735. djelovala bogoslovna škola s četverogodišnjom nastavnom osnovom, ali bez filozofskog učilišta; ta je škola, naime, bilo tzv. pokrajinsko ili provincijsko, a ne Generalno učilište. Nakon diobe Bosne Srebrene postalo je 1735. Generalno učilište u Šibeniku središnjim školskim zavodom u Provinciji presv. Otkupitelja, a u Bosni Srebrenoj je Školski zavod u Osijeku 22. siječnja 1735. promaknut među generalna učilišta pa je s Generalnim učilištem u Budimu dijelio najveću odgovornost za teološko obrazovanje u Bosni Srebrenoj s manjim prostorom njezine prisutnosti. Dogodilo se to zato što je bila u planu trodijelna podjela Bosne Srebrene i da se dogodila, onda bi Slavonija i Bosna ostale bez generalnog učilišta. Kako je ostvarena samo dvodijelna podjela, Karagić je nastavio izgrađivati visokoškolski sustav u dijelu Bosne Srebrene pod turskom i habsburškom vlašću pa je odmah na početku svog upravnog trogodišta uspostavio i novo pokrajinsko učilište dogmatskog bogoslovlja ili bogoslovnu školu s četverogodišnjom fakultetskom nastavnom osnovom, i to u Petrovaradinu gdje je školu moralnog bogoslovlja 1. srpnja 1735. promaknuo u pokrajinsko učilište dogmatskog bogoslovlja.¹¹ U tim učilištima nastavno su gradivo tumačili

¹⁰ AFSM, *Liber Archivalis*, 154: „... ad ejusdem (tj. Šimuna Mecića) instantiam praefatum (sc. Studium Budaë) erectum fuit, Provincia enim pro ipso Studio Generali erigendo numquam institit, immo si ipsi fuisset possibile illud omnino non acceptasset. Deinde in comitiis Generalibus ipso anno 1723. pro Studio I. Classis fuit proclamatum“.

¹¹ Školu moralnog bogoslovlja s jednim profesorom i dvogodišnjom nastavom uspostavio je u Petrovaradinu 1729. provincijal Ivan Kopijarević Stražemanac. Prvi je profesor bio Josip Batinić (+ Osijek, 23. ožujka 1731.), koji je prije toga bio profesor filozofskog učilišta u Našicama (1723.-26.). Predavao je samo godinu dana (1729./30.), a naslijedio ga je Antun Pavlović (+ Budim, 9. svibnja 1756.). I Pavlović je ostao u Petrovaradinu samo godinu dana (1730./31.), a zatim je bio profesor bogoslovnih škola u Osijeku (1731.-35.) i u Budimu (1735.-

predavači slijedeći četiri knjige Lombardovih *Sententia*, i to po tumače- njima franjevačkog učitelja bl. Ivana Duns Scota. U petrovaradinskoj školi vjer- nost Duns Scotu označavala je i njegova slika koju je 1747. za školu pribavio profe- sor Antun Tomašević.

Prvi nastavnik filozofskog učilišta u Baji Petar Lipovac

Ako je 1725. uspostavljeno franjevačko filozofsko učilište u Baji, to još ne znači da je te godine i započelo radom. Po arhivskim zapisima opravdano je, naime, posta- viti tvrdnju da je prvi nastavnik bio Petar Lipovac, jer se njegovo ime spominje slje- deće godine, a školske godine 1728./29. je zaključio svoj rad u Baji. Stoga je sigurno da je od 1726. do 1729. bio nastavnik filozofskog učilišta u svom rodnom mjestu (AFSM, *Liber Archivalis*, 168, 170, 205). Rodio se početkom XVIII. stoljeća u Baji. Školovanje je završio u inozemstvu. Kad je kaločki nadbiskup Gabrijel Patačić osno- vao 1733. sjemenište za odgoj i izobrazbu svjetovnog klera svoje nadbiskupije, po- zvao je Lipovca da bude prvi profesor te nadbiskupijske visoke bogoslovne škole u Kaloči (1733.-35.) (AFSM, *Liber Archivalis*, 238; Pavić 1766). Predavao je samo dvije godine da bi 1735. započeo predavati na visokoj bogoslovnoj školi na franjevačkom Generalnom učilištu u Budimu (AFSB, *Protocollum conventus Budaë*, I, 45). Već slje- deće godine je bio član ispitnog povjerenstva za profesore dogmatskog bogoslovlja u Bosni Srebrenoj u Petrovaradinu. Članovi povjerenstva su bili: Lovro Braču- ljević, Stjepan Vilov, Petar Lipovac, Antun Pavlović, Filip Radić, Franjo Ivanović i Ivan Lukić. Predsjednik povjerenstva je bio ugledni teolog i teološki pisac Lovro Braču- ljević (APHZ, *Protocollum sive archivium conventus Petrovaradini*, svezak II, 135).

Lipovac je predavao dogmatsko bogoslovlje u Budimu jedno desetljeće (1735.-46.) i postigao naslov lektora jubilata (AFSB, *Protocollum conventus Budaë*, I, 45, 59, 74, 75, 88, 89, 91).¹² On je pisac jednog poznatog teološkog priručnika *De Deo uno et trino* (Budaë, 1735.-37.).¹³ O njegovoj bogatoj profesorskoj aktivnosti govore bilje- ške o pet javnih rasprava iz teologije. Najprije je 8. rujna 1738. Jerolim Lipovčić branio njegove teze iz dogmatike (AFSB, *Protocollum conventus Budaë*, I, 60), zatim je Lipovčeve teze 1. svibnja 1740. branio Marko Wittman (AFSB, *Protocollum conven- tus Budaë*, I, 78). Jednu javnu raspravu održao je Lipovac 25. rujna 1741. u Somboru kad su njegove teze branili Emerik Pavić i Filip Penić (AFSB, *Protocollum conventus Budaë*, I, 80). Pavić i Filip iz Teševa branili su njegove teze iz kolegija o utjelovljenju

45). Poslije Pavlovića predavali su moralno bogoslovlje u Petrovaradinu Petar Ivanović (1731.-33.) i Đuro iz Broda (1733.-35.); obojica su kasnije djelovali u Petrovaradinu kao profesori škole dogmatskog bogoslovlja. Karagić je 17. srpnja 1735. odlučio da dotadašnje učili- šte moralnog bogoslovlja postane provincijskim učilištem dogmatskog bogoslovlja i da se znanje studenata provjerava javnim raspravama (usp. AFSB, *Svezak XII-3/47*, ad annum; te Hoško 2002).

¹² Usp. i rukopis Jacobus Spatzierer, *Series conventuum Bosnae Argentinae 1741-1745*.

¹³ Spis je veličine 16 x 20,4,5 cm, a nalazi se u franjevačkoj knjižnici u Iloku (sign. C 296).

10. lipnja 1742., a 30. kolovoza 1742. su opet pod Lipovčevim predsjedanjem branili njegove teze Luka Matošević i Dominik Sigl (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 89). Lipovac je osobno rado sudjelovao u javnim raspravama pa zapisi spominju kako je u tri navrata nastupao kao prigovarač u teološkim i filozofskim raspravama AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 47, 53, 59. Valja spomenuti da je profesor budimske bogoslovne škole Stjepan Vilov 25. listopada 1735. ponudio na raspravu svoje teološke teze u tek završenoj novoj franjevačkoj crkvi u Budimu. Raspravi je predsjedao kaločki nadbiskup Gabrijel Patačić, a njemu je Vilov i posvetio teze. Uz Patačića bili su prisutni kod rasprave mnogi crkveni i gradski dostojanstvenici. Prigovore su kod rasprave iznosili profesori teologije, i to jedan karmelićanin, jedan pijarist i Vilovljevi drugi u profesorskoj službi Petar Lipovac. Još je jednom Lipovac sudjelovao u javnoj raspravi Vilovljevih teoloških postavki. Bilo je to za vrijeme provincijskog izbornog sabora 8. lipnja 1738. u Baču. Teze su branili Jerolim Lipovčić i Antun iz Sombora, a prigovore su iznosili Ivan Kopijarević Stražemanac, Lipovac, zatim Filip Lastrić i Bonaventura Mecić (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 47).¹⁴

Petar Lipovac je bio također vrlo istaknut upravnik u Bosni Srebrenoj. Već je 1737. kao generalni vizitator obišao vlastitu provinciju i 1738. sudjelovao na provincijskom kapitolu u Baču (AFSB, *Acta congregationum ab anno 1712. usque 1750.*, ad annum). Kad se 1739. Luka Karagić zahvalio na službi kustoda provincije, izabran je u tu službu Lipovac (AFSV, *Protocollum conventus Vukovarensis*, 92). Provincijal Lastrić mu je 1741. povjerio zadatak da s pravnikom i profesorom teološke škole u Budimu nastoji u Požunu isposlovati potvrdu pastoralnih i drugih povlastica Bosne Srebrene. Janković i Lipovac su ondje boravili pet mjeseci i uspješno obavili svoju misiju (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, 80). Za provincijala je izabran 1748. i upravljao je Bosnu Srebreu uspješno tri godine (1748.-51.) (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 124). Dok je obavljao službu provincijala, on je 4. listopada 1749. u Budimu predsjedao obrani teoloških teza profesora Josipa Jankovića (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 133, 134.). Predsjedao je također 5. listopada 1755. u Budimu kao provincijalov povjerenik natječaju za profesore teoloških škola u sastavu generalnih učilišta. Na taj natječaj su neki od ispitanika uložili žalbu vodstvu Franjevačkog reda pa ga je poništio general reda Joanecije De Molina i povjerio Modestu Dominkoviću¹⁵ da organizira novi natječaj.¹⁶ Pet godina kasnije,

¹⁴ Nadbiskup Patačić je poslije 1739. Vilova imenovao svojim teologom i prisjednikom Nadbiskupskoga duhovnog stola u Kaloči (usp. Pavić 1766, 69, 70).

¹⁵ Modesto Dominković (Gornja Pulja-Oberpullendorf, Gradišće u Austriji, ? – Bratislava, 27. ožujka 1770.) je bio od 1722. član Ugarske provincije sv. Marije, a od 1728. svećenik. Stekao je kvalifikaciju profesora filozofije i teologije te je 1730-ih predavao dogmatsko bogoslovlje na teološkoj školi Generalnog učilišta u Požunu (Bratislava). Ondje je u javnoj raspravi 1739. predstavio svoje teološke teze. Utjecao je na razvitak visokih škola u Provinciji sv. Ivana Kapistranskoga, jer je predsjedao ispitnim natječajima za profesore filozofije i teologije 1756. u Budimu i 1763. u Osijeku, a 1764. je bio generalni vizitator i predsjednik kapitula u Baji kada je za provincijala bio izabran Josip Blagoje (AFSV, *Protocollum conventus Valcovariensis*, 160). U vlastitoj provinciji je bio provincijal u dva trogodišta (1750.-53. i 1759.-62.). Kao redovnički starješina podupirao je literarnu djelatnost svojih suvremenika i članova iste franjeva-

8. kolovoza 1761., umro je Lipovac u svom rodnom gradu Baji (AFSP, *Necrologium conventus Posegae*, ad diem). Očito da filozofsko učilište u Baji nije moglo početi s uglednijim i uspješnijim nastavnikom od Petra Lipovca.

Lipovčevi neposredni nasljednici na filozofskom učilištu u Baji

Lipovca je 1729. naslijedio na učiteljskoj stolici filozofskog učilišta u Baji Đuro iz Broda (1729.-32.). On se rodio potkraj XVII. stoljeća u Slavonskom Brodu. Filozofski i teološki studij je uspješno zaključio ispitom za profesora filozofije koju je zatim predavao na filozofskom učilištu u Baji. U Petrovaradinu je dvije godine predavao moralno bogoslovlje, (1733.-35.). Upravo je njega provincijal Luka Karagić 1735. ostavio u Petrovaradinu, nakon što je ondje uspostavio četverogodišnju teološku školu s fakultetskom nastavnom osnovom. Njegov školski rad je 1739. teško ugrozila kuga koja je harala u Srijemu i Slavoniji; ona je i u samom samostanu našla svoje žrtve, a škola ipak nije prekinula svoj rad. Provincijal Filip Lastrić je 15. svibnja 1743. Đuru Brođanina proglasio šestogodišnjim nastavnikom teologije, „lector sexennalis“ i tako označio njegovo učiteljsko dostojanstvo i kraj njegovom profesorskom djelovanju.¹⁷ Brođanin, naime, nije nastavio profesorsku službu na bogoslovnim školama generalnih učilišta u Osijeku ili Budimu nego se posvetio propovijedanju i stekao glas vrsnog propovjednika. Umro je 22. rujna 1761. u Somboru.¹⁸

Đuru Brođanina je kao nastavnik naslijedio Toma Jellé (1731.-34.) (AFSM, *Liber Archivalis*, 224, 225; 233, 234). Prethodno je bio nastavnik filozofskog učilišta u Brodu na Savi (AFSM, *Liber Archivalis*, 224; AFSBr, *Protocollum conventus Brod*, I, 17), gdje je najvjerojatnije sa skupinom studenata završio njihovu treću nastavnu godinu prije nego što je došao u Baju (AFSM, *Liber Archivalis*, 234). Po narodnosti je bio Nijemac; čini se da je bio prvi Nijemac u provinciji Bosni Srebrenoj, a među članove te hrvatske provincije pristupio je 25. svibnja 1720. u Baču (AFSM, *Liber Archivalis*, 144). Sam je studirao filozofiju u Brodu od 1723. do 1726. kod Antuna Petrovića (APOS, *Spisi br*, 2, fol. 164). Kasnije je Jellé bio u dva navrata (1737.-39.; 1742./43.) gvardijan u Fedvaru (Kaizer 1896, 10); obavljajući tu službu umro je 5.

čke Provincije, gradišćanskohrvatskih pisaca: Jeremeije Šoštarića, Bogomira Palkovića i Lovre Bogovića. Sam je pisao na latinskom, hrvatskom i mađarskom jeziku (usp. Meršić 1972).

¹⁶ Vijest o spomenutom natječaju pod predsjedanjem Petra Lipovca ne spominje imena natjecatelja (usp. AFSO, *Svezak V-X-I-6*, ad annum).

¹⁷ ASFB, *Acta congregationum ad anno 7712. usque ad annum 1750.*, ad annum: „Ambo patres (tj. Đuro iz Broda i Petar Ivanović) usque modo in conventu nostro S. P. N. Francisci Petrovaradini in munere lecotrum Ss. Theologiae se laudabiliter exercuerunt, et nunc tali Lectoratus muneris, juxta praescriptum a Statutis tempore laudabile finem imposuerunt.“

¹⁸ AFSM, *Liber Archivalis in quo de origine Provinciae Bosnae Ar entinae quae olim Vicaria, demum Provincia nuncupata ad de praeclare gestis in et extra eam a Fratibus Minoribus Ordinis S. P. N. Francisci MDCCLX* (navod: *Liber Archivalis*), 212, 220; AFSV, *Necrologium Valcovariense*, ad diem; AHPZ, *Protocolum conventus Petrovaradini*, 132, 136, 137, 159.

svibnja 1743. u tom mjestu (AFSV, *Necrologium conventus Vukovar*, ad diem). Profesoru Jelléu, najvjerojatnije autoru prvog sačuvanog rukopisa filozofije koji je nastao u Baji, treba pripisati filozofski spis u rukopisu *Physica seu octo Libri Physicorum* (Bajae, 1733.).¹⁹

Na učiteljskoj stolici u Baji ga je naslijedio Luka Čilić, rođen 1707. u Baji od hrvatskih roditelja. U novicijatu je stupio 10. kolovoza 1726. u Baču (AFSM, *Liber Archivalis*, 192). Budući da je dobro govorio njemački i talijanski, može se zaključiti da je završio školovanje u tim zemljama.²⁰ U Budimu je boravio 1733. kao hrvatski propovjednik i tada je ondje požrtvovno dvorio zaražene od kuge. Tom je zгодom u Budimu umrlo od zaraze oko 7.000 ljudi (AFSB, *Protocollum conventus Budae I*, 64-66). U rodnom mjestu Baji boravi 1734. kao profesor filozofije (AFSM, *Liber Archivalis*, 249; Kapocs i Köhegyi 1991, 19), i to najvjerojatnije do 1737. godine. Očito da je slovio kao uspješan profesor, jer je on sa svojim studentima u ljetnim mjesecima 1735. držao javnu raspravu iz filozofije pred generalnim vizitatorom Kajetanom ab Interauqis. Čilić je obavljao i službu odgojitelja novaka 1741. u Radni (AFSB, *XII-3/15*, ad annum). Zadaći odgoja pristupio je vrlo odgovorno i napisao latinsko djelo *Directa ad coelum via seu tres gradus perfectionis evangelicae* (Essekini, 1755.). Ta knjiga je priručnik asketskog sadržaja i nastala je kao plod Čilićevog iskustva u odgoju novaka.²¹ Ispit za profesora teologije položio je u Budimu 1741. godine (AFSB, *Protocollum conventus Budae I*, 75). Također je 2. srpnja te godine sudjelovao kao iznositelj prigovora u javnoj raspravi u Budimu kad su studenti generalnog učilišta branili teze profesora Antuna Pavlovića (AFSB, *Protocollum conventus Budae I*, 78).

Budući da Čilić nije kroz dvije godine dobio katedru profesora teologije, morao je prema ondašnjim propisima ponovno pristupiti ispitima za tu službu (Jelenić 1927, 73). Tako je opet u Budimu 21. travnja 1743. pristupio na natječaj zajedno s Papušlićem i Tomaševićem (AFSB, *Protocollum conventus Budae I*, 92). Ispit je položio uspješno, pa 1745. djeluje kao profesor generalnog bogoslovnog učilišta u Budimu, i to zajedno s Petrom Lipovcem i Jerolimom Lipovčićem (AFSB, *Protocollum conventus Budae I*, 235). U Budimu je predavao pet godina (AFSB, *Protocollum conventus Budae I*, 101, 116), a 1750. ga je provincijal Lipovac premjestio za profesora bogoslovne škole Generalnog učilišta u Osijeku (AFSB, *Protocollum conventus Budae I*, 118, 139; *Diarium conventus Essekini*, 11, 12). U Osijeku je 1755. zaključio svoj nastavnički rad i postigao najviše prosvjetni naslov u Franjevačkom redu lekto-

¹⁹ AFSB, *Catalogus Religiosorum Provinciae Capistranae anno 1769.*; navodimo: *Catalogus Religiosorum 1769.*, ad nomen.

²⁰ AFSB, *Catalogus Religiosorum 1769.*: „Praeter linguam Illyricam calluit Germanicam et Italicam, bene Slavicam et Hungaricam commode“.

²¹ Čilić u samom naslovu ističe: njegove „observantiones“ su osobito korisne „moderatoribus novitiae juvenutis“, a on ih je pisao kao „olim novitiorum magister“. *Directa ad coelum via seu tres gradus perfectionis evangelicae*, 5. Knjiga je formata 16; osim sadržaja ima 430 str.; usp. Jelenić 1925, 77.

ra jubilata (AFSP, *Liber conventus Posegae*, ad annum). U međuvremenu je kao osječki profesor sudjelovao je 11. rujna 1750. u javnoj raspravi koju je vodio profesor filozofije Stanislav Losgott sa svojim studentima (*Diarium conventus Essekiensis*, 12). Zatim je 4. lipnja 1752. bio s Lukom Matoševićem na Nemethovoj raspravi iz filozofije u Baji. S Antunom Tomaševićem je 22. veljače 1756. bio član ispitnoga povjerenstva u Slavonskoj Požegi kad su pristupili ispitu za profesore filozofije kandidati koje je pozvao provincijal Antun Bačić (*Diarium conventus Essekiensis*, 21). Provincijal Filip Penić imenovao ga je 1759. za predstojnika visokih škola u Budimu (AFSB, *Protocollum conventus Budae I*, 255). Tri godine kasnije ga je udarila kap.

I profesor Luka Čilić je bio među upravnicima provincije Bosne Srebene, odnosno provincije sv. Ivana Kapistranskog. Najprije je bio kustod provincijalu Antunu Bačiću. Izabran je 1. veljače 1756. kad se na toj službi zahvalio Franjo Tomić (AFSB, *Protocollum conventus Budae I*, 231). S provincijalom Bačićem je bio na generalnom kapitolu Franjevačkog reda u Španjolskoj (*Diarium conventus Essekini*, 21). Na provincijskom izbornom kapitolu 1760. (AFSB, *XII-3/32*, 38). izbornici su ga izabrali za definitora u upravnom vijeću provincije sv. Ivana Kapistranskog provincijalu Maksimilijanu Leisneru (*Diarium conventus Essekini*, 21), ali je apostolski vizitator biskup Nikola Đivović proglasio 4. veljače 1762. nevaljalim njegov izbor pa je na njegovo mjesto bio izabran Luka Matošević (*Diarium conventus Essekini*, 32). Upravo te godine je Čilića udarila kap pa mu je bio oduzet govor, a napustile su ga i ostale snage. Prema sudu suvremenika, podnosio je strpljivo svoje patnje punih deset godina i kao patnik preminuo 21. travnja 1771. u rodnom mjestu Baji.²²

U trogodištu od 1737. do 1740. poslije Čilićevog nastavničkog rada u Baji, sudeći prema zapisima samostanskog ljetopisa, nije djelovalo filozofsko učilište jer je u Baji harala kuga. Ona se razmahala 1739. godine, a razboritost je tražila da franjevci budu i kasnije oprezniji u svojoj komunikaciji s ostalim stanovništvom Baje. Samo neki bajski franjevci su ostali u samostanu, dok su neki boravili u Panduru, župi bajskog pastoralnog područja (Kapocs i Kőhegyi 1991, 19, 20). Opasnost od kuge minula je tek 1741. godine, ali najvjerojatnije je 1740. filozofsko učilište u Baji nastavilo rad, jer se u nekim arhivskim vrelima spominje da je Jerolim Lipovčić predavao u Baji od 1741. i 1742. godine (AFSB, rukopis Jacobus Spatzierer, *Series conventuum et residentiarum necnon omnium religiosorum Provinciae Bosnae Argentinae 1741. ad annos*), ali u drugima se spominje da je već 1740. počeo predavati na filozofskom učilištu u Baji i predavao tri godine, tj. od 1740. do 1743. (AFSB, rukopis Jacobus Spatzierer, *Series conventuum Bosnae Argentinae 1741-1745*). Rodio se 28. listopada 1716. u Požegi (AFSB, Jacobus Spatzierer, *Series conventuum Bosnae Argentinae 1741-1745*, 322).

²² AFSC, *Necrologium conventus Cernik*: „Lucas Csilich, Lector Jubilatus et Custos Provinciae, appoplexia tactu et 9 annis loquela allisuqe viribus destitutus jacens spectabili cum patientie“. AFSV, *Necrologium conventus Valcovar*, dodaje da je Čilić bio „olim Bulgariae Provinciae Visitator Generalis“. Čilić je također jedno vrijeme bio vojni kapelan; prema Paviću 9 godina (usp. Pavić 1766, 73). U razdoblju od 27. prosinca 1731. do 6. lipnja 1733. je obavljajući tu službu na Korzici primio u Katoličku crkvu 117 protestantskih vojnika (usp. Pavić 1766, 310).

U Franjevački red je stupio 8. listopada 1731. u Velikoj, a učitelj mu je u novicijatu bio Josip Cerničanin (AFSM, *Liber Archivalis*, 225, 228). Filozofiju je počeo studirati 1733. kod Emerika iz Budima u Kaloči, kamo je pošao zajedno sa svojim profesorom u tek osnovanu filozofsku školu po želji nadbiskupa Gabrijela Patačića (Jelenić 1927, 26). Sljedeće je godine nastavio slušati filozofiju u Budimu kod Bartola Jurkovića (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 322). Teologiju je također završio u Budimu, i to kod Vilova, Pavlovića, Lipovca i Jankovića (1736.-40.) (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 57, 60, 74, 75). Već kao student Lipovčić se je isticao sposobnostima i znanjem pa su ga Vilov i Lipovac bili izabrali za branitelja svojih teoloških teza u javnim raspravama (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 59). Svećeničko ređenje je primio 1739. u Budimu.²³ Po završetku redovitog filozofskog i teološkog školovanja Lipovčić se je odmah opredijelio za profesorsku službu. Filozofiju je predavao u Baji, jer je najvjerojatnije 14. svibnja 1740. u Osijeku položio ispit za profesora filozofije (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 322). Kao profesor visoke teološke škole u Budimu održao je sedam danas poznatih javnih rasprava. Već su na kraju prve godine njegovog predavačkog rada 30. srpnja 1746. studenti branili njegove teze iz nauka o sakramentima (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 95). Tezarij slijedeće rasprave objavio je Lipovčić pod naslovom *Conclusiones theologicae ex Quarto Sententiarum libro* (Budae, 1747.). Benedikt Zebić, Matej Gassler i Pavao Vuković branili su 22. srpnja 1751. Lipovčićeve teze „de statu naturae“ (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 155), a 10. rujna 1752. su Antun Maljevac i Lovro Kozarović izlagali teze iz traktata o ljudskim činima (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 171). Tiskom je Lipovčić objavio raspravu *Ordo confusus seu conclusiones theologicae de peccatis, virtutibus moralibus et legibus* (Budae, 1753.), kad su njegove teze branili Josip Srimčević i Hijacint Peyer (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 204). Pred provincijalom Josipom Jankovićem i drugim uglednicima iz crkvenih i društvenih redova branili su 19. svibnja 1754. Srimčević i Kozarović Lipovčićeve teze (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 215). Posljednju je raspravu održao Lipovčić 6. rujna 1755. pred mnogim plemićima. Teze su branili Emanuel Goldschinner, Đuro Gajtančić i Anđeo Kinnoter, a prigovore su iznosili profesori različitih redovničkih visokih škola u Budimu i Ivan Lukić, u to vrijeme dekan franjevačkih visokih škola u Budimu (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 227). Lipovčić je sam rado sudjelovao kod javnih rasprava. Tako je 1741. iznosio prigovore na teze svog profesora Petra Lipovca u Somboru (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 80), a 1755. na teze svog druga u profesorskoj službi Emerika Pavića (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 226). Zajedno s Lukom Čilićem nastupio je 1745. kao profesor visoke bogoslovne škole Generalnog učilišta u Budimu također i Jerolim Lipovčić. Punih deset godina predavao je teološke predmete u Budimu, a onda se 25. listopada 1755. vratio u svoj rodni grad Požegu (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 220). Provincijal Antun Bačić proglasio ga je 9. studenoga 1755. za

²³ Najprije ga je za podđakona zareديو 1738. nadbiskup Patačić u Pešti, a za đakona ga je redio u Budimu 24. siječnja 1739. naslovni beogradski biskup Antun Engel (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 58, 61).

lektora jubilata s osobitim pravom da može sudjelovati na provincijaskim kapitulima i sjednicama upravnog vijeća provincije (AFSI, *Liber commentarius Illokinum pertinens*, 42). Lipovčić je tada bio također definator Bosne Srebrene (1754.-57.), a istu službu je obavljao i u provinciji sv. Ivana Kapistranskoga za provincijala Josipa Blagoja (1764.-66.) (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 220, 229). Po smrti provincijala Blagoja izabran je Lipovčić 27. siječnja 1766. za upravitelja provincije, provincijskog vikara (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 314; AFSP, *Protocollum conventus Possegiensis S. Spiritus*, 788). Tada je stolovao u Požegi, ali je i on nakon deset mjeseci službe umro 30. lipnja 1766. u svom rodnom gradu (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 322). U službi provincijskog vikara naslijedio ga je njegov budimski student Benedikt Zebić.

Kad je Lipovčić umro, smatrala su ga njegova franjevačka braća „znamenitim po znanju i redovničkom životu“ (AFSV, *Necrologium conventus Vukovar*, ad diem). Lipovčiću su takav ugled pribavile osobito njegove tri tiskom objavljene knjige na hrvatskom jeziku: *Dušu čuvajuće pohođenje* (Budim, 1750.), *Stazica duhovna* (Osijek, 1767.) i *Treći sad iliti iztomačenje trećega reda* (Budim, 1769.).²⁴ Prvo od spomenutih Lipovčićevih djela nastalo je iz njegove brige za hrvatske katolike na području Vesprimske biskupije, a na poticaj vesprimskog biskupa Martina Biro de Padany. Zato knjiga u prvom dijelu predstavlja pastoralni priručnik za biskupske vizitacije koji je Lipovčić preveo s mađarskog jezika. U drugom dijelu knjige Lipovčić je pružio opširno razlaganje osnovnih kršćanskih vjerskih istina, „vaskoliki nauk kerschanski“.²⁵ Treći dio knjige sadrži opširnu raspravu o molitvi. Lipovčić je ovo svoje djelo pripremio s velikim marom,²⁶ a namijenio ga je ne samo svećenicima nego i narodu.²⁷ U uvodu je iznio pravopisna pravila kojima zapravo usavršava i nastavlja nastojanja oko grafijskih rješenja pripadnika budimskog kulturnog kruga u prvoj polovici XVIII. stoljeća (Vince 1970).²⁸

²⁴ *Stazicu duhovnu* izdali su Lipovčićevi suvremenici poslije njegove smrti, a *Treći sad iliti iztomačenja trećega reda* priredio je za tisak Lipovčićev drug u profesorskoj službi Emerik Pavić.

²⁵ Usp. J. Lipovcsich., *Dussu csuwaituče pohogjenje*, str. XIII; usp. Šundalić 1997.

²⁶ Usp. J. Lipovcsich., *Dussu csuwaituče pohogjenje* str. XIII: „... s ovim dilom ... koje sam naivehe radio iz spisa *Nuclea Catechetica*, iz djela Jakoba Marchanica, iz Reifenstuela, iz *Trina Perfecta*, Ivana Gerlicsicha i ostalih.“

²⁷ Lipovčićevo djelo broji str. XVI+432+/8/. Sastav mu je ovaj: naslov (str. I), posveta vesprimskom biskupu Martinu Birou (II-IX), dopuštenje za tisak cenzora Luke Čilića i Josipa Jankovića te provincijala Petra Lipovca (X, XI), uvodna riječ „bogoljubnovne sstiocu“ s pravopisnim napomenama (XII-XVI), prvi dio knjige „u komu se dussa csuva, pazi i pohodi od Pastirah po Nauku kerschanskome“ (62-388) i „treći dio u komu se Dussa csuva, pazi pohodi od vlastitih Pastirah po Molitvi“ (389-432); na kraju je pregled sadržaja prema potrebama propovjednika (1-16) i stvarno kazalo (7,8). Drugi i treći dio knjige rasporedom i sadržajem nisu ništa drugo nego za potrebe propovjednika razrađen sadržaj katekizma, jer i rasporedom Lipovčić slijedi uobičajeni red iz katekizma: razrada vjerovanja (62-134), molitve Očenaša (154-170), Zdravomarije (170-180), Božjih zapovijedi (180-285), crkvenih zapovijedi (285-292), sakramenata (292-354) te naučavanja o grijesima (354-378) i o posljednjim stvarima (379-388); na kraju je opširnija uputa u molitvu s nizom uobičajenih molitava (389-432).

²⁸ O Lipovčiću usporedi također: Pavić 1766; Jakošić 1795, 123, 124; Čevapović 1823, 286, 320; Matić 1945, 56, 57, 61, 154.

Enciklopedist Emerik Pavić

Na učiteljskoj katedri filozofskog učilišta u Baji naslijedio je Lipovčića 1743. Emerik Pavić (AFSB, rukopis Jacobus Spatzierer, *Series conventuum et rewsidentiarum necnon omnium religiosorum Provinciae Bosnae Argentinae 1741*, ad annos; Kapocs i Köhegyi 1991, 24, 25, 26). Pavić je rođen 5. siječnja 1716. u Budimu. Po srednjoškolskoj svjedodžbi od 18. srpnja 1734. se razabire da mu je krsno ime bilo Ivan.²⁹ Osnovno i srednje školovanje najvjerojatnije je završio u rodnom gradu, a 1734. u Velikoj je stupio u Franjevački red (AFSB, *Syllabus religiosorum*, ad nomen). Filozofiju je slušao u Budimu kod Nikole Kesića (1736.-39.) i u javnoj raspravi 1738. u Baču branio Kesićeve teze iz filozofije (AFSB, *Protocollum conventu, Budaë*, I, 59). Za đakona ga je zareadio 2. ožujka 1738. kaločki nadbiskup Gabrijel Patačić, a 1. veljače 1739. je primio red prezbiterata. Mladu misu je slavio 8. veljače 1739. u isusovačkoj crkvi u Budimu (AFSB, *Protocollum conventu, Budaë*, I, 59; *Repetitorium Kaizer*, 197). Teologiju je tri godine studirao na visokoj bogoslovnoj školi u Budimu kod Pavlovića, Lipovca i Jankovića (1739.-42.), a četvrtu godinu je slušao kod Filipa Radića, Franje Ivanovića i Ivana Lukića na visokoj bogoslovnoj školi Generalnog učilišta u Osijeku (AFSB, *Protocollum conventus Budaë*, 80, 88).³⁰

Ispit za profesora filozofije položio je 21. travnja 1743. u Budimu i u jesen iste godine preuzeo katedru na visokoj filozofskoj bogoslovnoj školi u Baji (1743.-46.) (AFSB, *Protocollum conventus Budaë*, I 92). Već 5. srpnja 1744. je u franjevačkoj crkvi u Baji vodio javnu raspravu iz logike sa svojim studentima (AFSB, *Historia conventus Bajae*, 23). Bojnik Christianus Paurmann je 1745. dao objaviti Pavićeve filozofske teze koje su branili njegovi studenti u javnoj raspravi (AFSB, *Historia conventus Bajae*, 24). Iste godine su 15. kolovoza Pavićeve teze iz logike branili njegovi studenti u Kaloči prigodom posvete vesprimskog biskupa u nazočnosti petorice biskupa i više svećenika i redovnika (AFSB, *Historia conventus Bajae*, 25). U Baji pak su njegove teze iz svih filozofijskih kolegija branili njegovi studenti 7. studenoga 1745. godine (AFSB, *Historia conventus Bajae*, 25). Također su Pavićevi studenti branili teze iz svih filozofijskih kolegija 10. prosinca 1745. u vrijeme kanonskog pohoda samostanu u Baji provincijala Franje Ivanovića (AFSB, *Historia conventus Bajae*, 26). Pavić je tako po javnim raspravama promicao škotističku filozofiju u društvenoj i crkvenoj javnosti. Nema sumnje da je bio dobar i uspješan nastavnik, kada je bio u stanju četiri puta nastupiti sa svojim studentima u javnoj raspravi, i to u osobitim zgodbama kao što je bila posveta vesprimskog biskupa.

²⁹ Vidi u: AFSB, /L. Spaic/, *Syllabus religiosorum Provinciae olim Bosnae Argentinae, jam ab Anno 1757. S. Joann. Capistranensis ... jam viventium, adhuc, quam vitam functorum ... contextus 1784.* (navodimo: *Syllabus religiosorum*), ad nomen; AFSB, *Repetitorium Kaizer*, tomus LXI, br. 63-67, 195.

³⁰ Kao student teologije Pavić je dva puta sudjelovao u javnim teološkim raspravama: 25. rujna 1741. i opet 10. lipnja 1742. U oba navrata je branio teze svog profesora Petra Lipovca; prvi puta je rasprava bila u Somboru, a drugi puta u Budimu. Kod druge rasprave teze su bile „ex tractatu Mysterii Incarnationis“ (AFSB, *Protocollum conventus Budaë*, 88). I u četvrtoj godini studija teologije u Osijeku Pavić je sudjelovao u javnoj teološkoj raspravi braneći teze iz traktata „de sacramento Poenitentiae“ svog profesora Filipa Radića (usp. Malbaša 1956, 156).

Po želji provincijala Franje Ivanovića Pavić je u Požegi 9. ožujka 1750. položio ispit za profesora teologije i stekao naslov generalnog lektora (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, 140). Već 9. svibnja 1750. je započeo predavati dogmatsko bogoslovlje na generalnom učilištu u Budimu i djelovao je u tom školskom centru punih deset godina dok ga 10. veljače 1761. provincijal Maksimilijan Leisner (1760.-64.) nije proglasio za lektora jubilata (AFSB, *Liber residentiae Papiensis*, ad anum). Sve do smrti, tj. do 15. travnja 1780., boravio je Pavić u Budimu kao dekan visokih franjevačkih škola (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 293, 299, 331, 342, 347, 372, 450). U svojoj franjevačkoj zajednici obavljao je Pavić značajne službe. Već kao student teologije pratio je 1741. Stjepana Vilova u Bugarsku dok je ovaj ondje obavljao kanonski pohod bugarskim franjevcima (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 75). Vilov je najvjerojatnije utjecao da je 1746. Pavić iz Baje došao u Budim da mu bude zamjenik u službi samostanskog poglavara (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 95). Tako je poslije Vilovljeve smrti izabran 8. rujna 1747. za budimskog gvardijana da kroz dvije godine predvodi samostansku zajednicu (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 116). Od 1748. do 1750. bio je tajnik provincije dok je provincijal bio Petar Lipovac (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 124). Kao budimski gvardijan i kasnije kao profesor brinuo se o izgradnji župske kuće u Tabanu, u predgrađu Budima (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 155). U upravi provincije sudjelovao je u dva navrata kao definator (1748.-51. i 1760.-64.) (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 271; AFISI, *Liber comentarius Illokinum pertinens*). No i kasnije imao je pravo sudjelovati u upravi provincije. Dva puta je u ime vrhovne uprave Franjevačkog reda obavio kanonski pohod bugarskim franjevcima. Bilo je to 1762. i opet 1769. godine (AFSB, *Repetitorium Kaizer*, 207, 219, 221).

U kulturno djelovanje uveo je Pavića Stjepan Vilov. On mu je 1746. povjerio uredništvo hrvatskog kalendara koji je Pavić tada uređivao sve do smrti.³¹ Iste godine je Pavić sastavio neku gramatiku hrvatskog jezika, i to na molbu tipografa.³² Još jedna bilješka svjedoči da se Pavić bavio gramatičkim i leksičkim pitanjima: naime, on je priredio *Principia latina versa in Illyrica i Vocabularium*, tj. osobitu latinsku gramatiku (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 345). Nakon ovih prvih plodova Pavićevog kulturnog stvaralaštva slijedi dugi niz njegovih tiskanih djela na latinskom i hrvatskom jeziku, tako da danas Pavićeva bibliografija obuhvaća više od 30 jedinica.³³ Po sadržaju i namjeni Pavićeva djela mogu se razvrstati na sljedeće sku-

³¹ AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 97m 345: „Hodie (sc. 25. X. 1746./ finita est compositio calendariorum Illyricorum per patrem Vicarium /sc. Pavić/ facta; quod quidem onus a Patre Guardiano /sc. Vilov/ impositum fierat.“ Pavić je, dakle, prihvatio od Vilova uredništvo hrvatskog kalendara osam godina prije nego što drži Kukuljević (usp. Kukuljević Sakcinski 1860, 119, br. 1386).

³² AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 98: Pavić „composuerit Principia Illyrica“ bilježi Vilov. 29. studeni 1746. u kronici budimskog samostana.

³³ Najpotpuniju bibliografiju Pavićevih djela predložili su do sada Ivan Kukuljević i Ante Sekulić. Obojica navode po 19 Pavićevih djela, ali po 7 različitih, što znači da njihovim popisima treba pribrojiti po 7 novih knjiga (usp. Kukuljević Sakcinski 1860, 119-121; Sekulić 1969). Ni tako proširena bibliografija Pavićevih djela nije potpuna, jer joj treba pribrojiti knjige koje 1770.

pine: prigodni govori na latinskom jeziku,³⁴ katehitička djela, homiletska djela, djela s biblijskim sadržajem, ascetička literatura, pjesnička ostvarenja, povijesna djela i medicinski spis. Prigodni govori na latinskom jeziku su sabrani u zbirka: *Exemplar encomiorum commodo juventutis seraphicae donatum* (Budae, 1754.)³⁵ i *Exhortatio oratorie deducta et antecapitulariter dicta* (Budae, 1760.). Katehitička su djela slijedeća: *Jezgra nauka kerstjanskoga* (Budim, 1754.), *Opširni nauk kerstjanski s nadodanim duhovnim pismom* (Budim, 1755.), *Ogledalo temelja vire i zakona katoličanskoga* (Budim, 1759.), *Jezgra rimskoga pravovirnoga nauka kerstjanskoga za mladež* (Budim, 1769.) i *Paedagogia christiana* (Budae, 1771.-74.).³⁶ Katehitičkim djelima može se pribrojiti i knjiga kontroverzističke namjene a katehitičkog sadržaja *Ručna knjižica za utiloviti u zakon katoličanski obraćenike* (Pešta, 1769.).³⁷ U Pavićevu homiletsku literaturu, a ona je također obilna, treba ubrojiti: *Tri dara duhovna s govorenjem predikatorskim navištena i istomačena* (Budim, 1755.), *Prosvitljenje i ogrijanje jesenskog i zimskog doba* (Budim, 1762.), *Prišašće* (Budim, 1762.), *Kratki nauci i tumačenja sviu nediljnih glavih evanđelja* (Budim, 1778.) i djelo *Oca poštovanog Goffine pravovirno po misalu crkvenom uređeno knjiženstvo* (Budim, 1778.).³⁸ U skupinu Pavićevih djela s biblijskim sadržajem ulaze njegov biblijski lek-

spominje, čini se, sam Pavić u kronici franjevačkog samostana u Budimu (usp. AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 345), odnosno koje spominje druga arhivska zbirka 1774. godine (usp. AFSB, *Acta capitulorum*, tomus 2, ad annum).

³⁴ Pavićeva literarna djelatnost na latinskom jeziku već je priznata, premda ne u punom opsegu (usp. Gortan 1968, 127-129).

³⁵ Ova knjižica je osobito zanimljiva jer predstavlja zbirku Pavićevih govora prigodom različitih javnih teoloških rasprava, npr. prigodom teološke rasprave u dominikanskoj školi u Pešti pred nadbiskupom katoličkim Franjom Klobošičkim (72-75) kao i prigodom javne rasprave na visokoj franjevačkoj školi provincije sv. Marije također u Pešti (78, 79).

³⁶ Spis *Paedagogia christiana* tiskan je između 1770. i 1774. (usp. AFSB, *Acta capitulorum*, tomus 2, ad 1774. annum).

³⁷ Knjižica je formata 8x12, a str. /12/ + 174. Odobrenje su ovom Pavićevom djelu udijelili cenzori Ladislav Spaić i Tadija Bošnjaković (nepaginirane str. 3-4) kao i provincijal Jakov Spatzierer i general reda Paškal iz Varese (nepag. str. 5-7). U predgovoru Pavić ističe svrhu knjige: „Ova pak knjizica jeste jedno pravilo, najprvo za ocsiti dusu od griah, pak i jedan duhovni halat, za pripriiesiti svekolike zaside neprijatelja dussevnoga. Joss i iste razdvojnike na pravi put spasenja izvodi...“ (nepag. str. 9-12). Zatim iznosi kriterije po kojima se po nauku pape Pija V. raspoznaju „razdvojnici i ostali odmetnici“ (str. 1-7). U poglavlju o pohodu bolesnicima je vrlo zanimljiv dijalog svećenika i bolesnika (10-11), a u tom poglavlju je također nauk o sakramentima ispovijedi, pričesti i bolesničkom pomazanju (7-71). Sljedeće poglavlje govori „od odsugjeni na smrt po sudu vladaocah“ (72-110), a na nekoliko stranica razlaže „nacsin za poslussati ispovid jednog vilovnjaka jali visstice“ (98-100). Posljednje poglavlje tek, ima kontroverzistički sadržaj: „Od obrachenja na spasonosnu viru Catolicsansku iz Gercskog ili Istochnog Zakona“ (111-168). U tom poglavlju Pavić donosi: Povijest crkvenog jedinstva do Focija (111-130), povijest Istočnog raskola (131-137), tzv. četiri članka vjere koji razlučuju Istočnu i Zapadnu crkvu, naime: primat rimskog biskupa (137-148), „Filioque“ (149-155), beskvasni kruh (155-152) i nauk o čistilištu (162-168). Na kraju knjige je sadržaj (169-174).

³⁸ U knjižici franjevačkog samostana u Budimu nalazi se i rukopis tog djela (sign. k III 35, vel. 17,6 x 22,1 cm, autograf). Ovo djelo bilo je vrlo popularno još u XIX. stoljeću. Postoji npr. slovenski *Goffine ali razlaganje cerkvenoga leta*, Celovec, 1881., kao i njemački *Unterrichts-und Erbanungsbuch oder Katholische Handpostille*, Einsiedeln, 1885.

cionar, biblijski prijevodi i biblijske povijesti: *Ogledalo događajah sv. Pisma staroga i novoga zakona* (Budim, 1759.), *Epistole i evanđelja priko godišnji nediljah i svetkovina* (Budim, 1762.; II izdanje, Budim, 1808.), *Knjige o sv. Pisma poroda i izhoda* (rukopis) i *Psaltir iliti pisme Davidove* (Budim, 1774.).³⁹ Skupinu djela ascetičke literature na latinskom jeziku čine: *Via crucis pro usu provinciae s. Joannis a Capistrano* (Budae, 1764.), *Prodromus asceticus recte ducens tramite ad spiritualis vitae perfectionem* (Budae, 1767.), *Putovanje duhovno u stazice različitog bogoljubstva razdijeljeno* (Pešta, 1769.), *Novi i glavni u dvanaest stazicah razdijeljeni put nebeski* (Budim, 1772.). Ovoj skupini je sam Pavić pribrojio svoje izdanje Lipovčićeve knjige *Treći sad iliti iztomačenje trećega reda* (Budim, 1769.) koju je on priredio za tisak.⁴⁰ U stihovima je Pavić napisao sljedeća djela: najprije već spomenuto *Molitvena knjiga s nikim pismam duhovnim* (Budim, 1769.), zatim *Descriptio solita et rytmica regum, banorum caeterorumque heroum slavinarum seu illyricorum* (Budae, 1764.), *Fragmenta poetica e variis poeseos exercitationibus concinnata* (Budae, 1762.), *Nadodanje glavnih događaja Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga nedavno na svitlost danomu* (Pešta, 1768.). U stihovima je Pavić priredio i poznato djelo popularne medicine *Flos medicinae* (Pestini, 1768.). Skupini Pavićevih povijesnih djela pripadaju: *Ramus viridantis olivae* (Budae, 1766.) i *Libellus de gratiis B. V. Mariae Radnensis*.

Ovaj uvid u Pavićevo literarno stvaralaštvo dopušta tvrdnju da je on nastavio i proširio Mecićevo nastojanje u prilagođivanju biblijskih tekstova za molitvene potrebe vjernika, Filipovićeve i Papušlićev napor oko prikladnih homiletičkih sadržaja, Bračuljevićeve zauzetost za promicanje duhovnosti književnim prilozima, Bačićevo i Vilovljevo djelovanje na polju teološke kontroverzije na narodnom jeziku, Kesićeve zahvat na hrvatskom lekcionaru, Lipovčićev zanos za katehetskiju literaturu kao i Stražemančeva ostvarenja u historiografiji.⁴¹ Nastavio je također Mecićeve,

³⁹ I *Psaltir iliti pisme Bogu posvećene kralja Davida* se nalazi u rukopisu u budimskoj franjevačkoj knjižnici (sign. k IV 19, vel. 11,3 x 18,5 cm, str. 10 + 302 + 5, autograf, uvez u kožu).

⁴⁰ Ipak Pavić ovo djelo pribraja među svoje knjige (usp. AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 345).

⁴¹ Pavić je također tiskom objavio sadržaj triju javnih teoloških rasprava: *Spes evacuata, hoc est theses theologicae ex tractatu de visione beata* (Budae, 1754.), zatim *Positiones theologicae ex tractatu de Angelis* (Budae, 1757.) i *Propugnatio thesium theologiarum de Sanctissima Trinitate* (Budae, 1759.). Uz ove tri objavljene rasprave vodio je Pavić još šest drugih. Prvu svoju raspravu imao je 25. srpnja 1751. također na temelju teza iz traktata „de sanctissima Trinitate“. Teze su branili Jakob Knapp, David Brnjaković i Antun Maljevac, a prigovore su iznosili tri profesora pijarističke bogoslovne škole (usp. AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 156). Sljedeća rasprava je bila u srpnju 1752. s tezama „de perfectionibus divinis in communi seu proemialia theologiae“. Tada su teze branili Branjaković i Matej Gassler, a prigovarači su bili profesori filozofije kapucinske filozofske škole (usp. AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 168). Pavićevi studenti Lovro Kozarević, Petar Adović i Inocent Peyer sudjelovali su 17. lipnja 1753. u raspravi (usp. AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 204). Uz prisustvo članova gradskog senata i drugih gradskih odličnika vodio je Pavić 20. veljače 1755. osobito svečanu raspravu iz traktata „de sacramentis in genere“. Branitelji teza bili su Pavao iz Duvna, Josip Petrović, Dominik Gasteiger, dok su prigovore iznosila tri profesora filozofije (usp.

Bračuljevićevu, Vilovljevu, Kesićevu i Lipovčićevu brigu oko hrvatskog pravopisa,⁴² a u želji da pomogne svom narodu u prosvijećenosti u općoj kulturi krenuo je Pavić i dalje. Zato piše na popularan način adaptaciju poznatog srednjovjekovnog medicinskog djela, uređuje hrvatske kalendare, prepjevava događaje iz hrvatske povijesti, a stalo mu je i do predstavljanja vlastitog naroda pred europskom javnošću na najjednostavniji način pa u latinskim stihovima prenosi *Razgovor ugodni* Andrije Kačića Miošića.

Dakle, Pavić se ističe među pripadnicima budimskog kulturnog kruga kao nastavnik istaknutih i svestranih sposobnosti, ali i kao osobit enciklopedist, mnogostruk po usmjerenosti u vrstama kulturnog stvaranja.⁴³ U svom djelovanju je preuzeo književne tradicije svojih prethodnika, objedinio ih, nastavio i proširio. Svoje prethodnike i suvremenike je nadmašio sposobnošću da vješto piše stihove na hrvatskom i latinskom jeziku, a krenuo je dalje od njih i u svojim nazorima jer se ne zadovoljava samo vjerskim napretkom čitatelja nego želi uzdići narod u njegovoj nacionalnoj svijesti i općoj prosvijećenosti.⁴⁴

Pavićevi nasljednici

Pavića je na učiteljskoj stolici filozofskog učilišta u Baji naslijedio Filip Šimunović. Predavao je tri godine (1746.-49.). Slušalo ga je osam studenata s kojima je on vodio 1746. javnu raspravu u Baji (Kapocs i Köhegyi 1991, 28). Rođen je u

AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 225). Spomenutu objavljenu raspravu *Positiones theologicae ex tractatu de Angelis* (Budae, 1757.) posvetio je Pavić 29. svibnja 1757. budimskom gradskom sucu Aleksiju Horanyi, poznatom piscu mađarske kulturne povijesti (usp. AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 253). Treba spomenuti bilješku da je Pavićeva rasprava 4. lipnja 1758. završila svečanom gozdom svih uglednih uzvanika u samostanskom vrtu (usp. AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 253). Rasprava koju je Pavić vodio 30. siječnja 1760., bila je mjesečna a ne godišnja (usp. AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 254). Javne rasprave svakoga mjeseca, naime, tražio je novi nastavni program za visoke škole u franjevačkom redu što ga je 1756. odobrio generalni kapitul i 1757. propisao general reda Klement Guignoni (usp. *Generale capitulum totius Ordinis Fratrum Minorum ... Murciae ... celebratum 1756. Anno*, Romae, 1757., 74-103).

⁴² Zlatko Vince, koji se u svojim raspravama o hrvatskom pravopisu oslanja na istraživanja Lászlóa Hadrovicsa po svemu sudeći umanjuje Pavićevu ulogu u razvoju hrvatskog pravopisa ističući više značenje pravopisnih rješenja Pavićevog druga u profesorskoj službi Jerolima Lipovčića (usp. Vince 1976, 822).

⁴³ Literatura o kulturnom djelovanju Emerika Pavića je vrlo obilna: Horanyi 1777, 48-50; Čevapović 1823, 228, 301, 320; Brlić 1846, 94, 95; Forko 1884, I, 24; II, 26; Forko 1888-1889; Bosanac 1900, 395-405; Ogrizović 1904, 457-473; Ogrizović 1908; Prohaska 1908, 557-575; Matić 1945, 46, 52, 57, 88, 89, 119, 126, 133; Kombol 1945; *Enciklopedija Jugoslavije* 1965, 441-442; Sekulić 1969, 90-99; Sekučić 1970, 34-39, 107-109; Georgijević 1969, 216-218; Fućak 1975, 10, 17, 19, 27, 226, 229, 243, 245, 247, 253; Hoško 2000, 173-186; Hoško 2001; 257-274; Hoško 2002.

⁴⁴ O Pavićevom doprinosu hrvatskoj medicinskoj kulturi također već postoji opsežna literatura: Glesinger 1940-1941; Urbani 1941; Grmek 1953; Grmek 1955, 17; Tartalja 1968, 119-126.

Brodu na Savi. Nakon što je završio nastavu na filozofskom učilištu, bio je profesor moralnog bogoslovlja 1751./52. u Petrovaradinu gdje je 6. lipnja 1752. preminuo, dok je obavljao tu službu (AFSI, *Necrologium conventus Ilokiensis*, ad diem). Šimunovića je 1749. naslijedio Eugen Lenauer (Kapocs i Kőhegyi 1991, 29, 30). Bio je obolio pa mu je dodijeljen 1750. za pomoćnika u nastavi Luka Bebrić (Kapocs i Kőhegyi 1991, 30).⁴⁵ Lenauer se je zdrastveno oporavio jer je predavao na učilištu moralnog bogoslovlja u Iloku (1753.-55.), a također je položio 29. svibnja 1756. ispit za profesora teologije u Budimu. Predavao je dogmatsku teologiju u Petrovaradinu u jesen 1756. i 29. veljače. 1757. kod javne rasprave iznosi prigovore na filozofske teze Josipa Srimčevića. Iste godine predaje na bogoslovnoj školi u Radni, ali se početkom prosinca vraća u Petrovaradin. Čini se da je došao u Petrovaradin bez dopuštenja provincijala Filipa Penića, jer ga ovaj kažnjava boravkom u „kući stege“, tj. u osobitom samostanskom kućnom pritvoru, i to od početka prosinca 1757. do 2. ožujka 1758. godine. Sljedeću školsku godinu je opet predavao u Petrovaradinu, a zatim početkom školske godine 1759./60. odlazi u Temišvar. Kad je izgledalo da će ondje ostati, on se ponovno vraća u Petrovaradin jer je na tužbu biskupa Nikole Đivovića provincijal Penić profesora Stanislava Losgotta premjestio 8. prosinca 1759. u Temišvar, a Lenauera vratio u Petrovaradin. Ovdje je djelovao do jeseni 1762. godine, kad je ponovno zamijenio mjesto s Losgottom i otišao u Temišvar. Lenauer je rođen oko 1725. u Beogradu, a umro je 29. rujna 1791. u Zemunu (AHPZ, *Protocolum conventus Petrovaradini*, 212-230; Kapocs i Kőhegyi 1991, 29-37).

Poslije Lenauera je profesor filozofskog učilišta u Baji Alojzije Nemeth. Rodio se 1722. u Szombatelyu. Za vrijeme školovanja dobro je naučio hrvatski i njemački (AFSB, *Catalogus religiosorum 1769*, ad nomen). Studij teologije je završio u Budimu. Ondje je 28. rujna 1749. branio Jankovićeve teze iz teologije, i to kad je Janković svoju javnu raspravu priredio u čast generalu grofu de Caroly (AFSB, *Protocolum conventus Budae*, I, 133). Najvjerojatnije je Nemeth 1750. u Požegi položio ispit za profesora filozofije, jer je od 1750. do 1753. bio profesor filozofije u Baji.⁴⁶ Od 1753. do 1756. je i nadalje boravio u Baji obavljajući službu samostanskog stariješine. Godine 1756. je položio ispit za profesora dogmatske teologije (Kapocs i Kőhegyi 1991, 36, 37), jer već iste godine pa do 1758. predaje teologiju na provincijskom bogoslovnom učilištu u Radni (AFSB, *XII-3/32*, 38). Tada je prešao na

⁴⁵ Bebrić je Brođanin, ali nije poznato kada je rođen ni gdje je završio svoje školovanje. Djelovao kao profesor filozofije na učilištima u Brodu na Savi i u Požegi. U Požegi je održao sa studentima javnu raspravu i objavio teze te rasprave *Theses universae Philosophiae juxta mentem ... Duns-Scoti ... quas ... dedicat Lucas Bebrich a Brod in Lyceo Possegano actualis Philosophiae Lector...* 1754. Die 16. Junii (Budae, 1754.). Tezarij je otisnut na 12 nepaginiranih stranica, a sadrži 7 teza „ex Philosophia in genere“, 15 iz logike, 15 iz fizike i 10 iz metafizike. Adligat: Grifon, F., *Raby Samuelis tractatus indicans errorem Judaeorum*, Budae, 1753. Primjerci Bebrićevih teza se nalaze u franjevačkim knjižnicama u Vukovaru (sign. IV-20-supra A), Cerniku i Požegi. Zna se samo da je školske godine 1755./56. predavao moralno bogoslovlje na učilištu moralne teologije u Iloku. Umro je 3. svibnja 1762. u Baču obavljajući dužnost propovjednika u tamošnjoj franjevačkoj crkvi.

⁴⁶ Filozofski rukopisi su mu napisani u Baji od 1751. do 1753.

Generalno učilište u Osijek i predavao od 1758. do 1761. godine (AFSB, *XII-3/89*, ad annum; *Diarium conventus Essekini*, 27), a od 1761. do 1765. je djelovao na bogoslovnoj školi Generalnog učilišta u Budimu.⁴⁷ Ponovno se vratio u Osijek nakon što je 13. veljače 1765. ustupio svoje profesorsko mjesto Tadiji Bošnjakoviću, i to prema odredbi vrhovne uprave Franjevačkog reda (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 309). Vjerojatno se radilo o kakvom sukobu s profesorima budimskoga bogoslovnog učilišta Hijacintom Campionom i Ljudevitom Hausnerom, ili s dekanom Generalnog učilišta Emerikom Pavićem. U Osijeku je predavao do ujesen 1768. godine (*Diarium conventus Essekini*, 37, 39, 41). Tada je bio proglašen za lektora jubilate i premješten u Našice (AFSB, *Cathalogus religiosorum 1760*, ad nomen).

Od Nemethovog profesorskog rada sačuvana su danas njegova predavanja iz filozofije i djelomično predavanje iz teologije: *Tractatus in universam logicam Aristotelis iuxta incocussa dogmata Joannes Duns Scoti* (Bajae, 1751.); *Tractatus in octo libros Physicorum* (Bajae, 1753.) i *De anima iuxta mentem Doctoris Subtilis* (Bajae, 1753.);⁴⁸ *De Deo uno et trino; De Ecclesia; De Romano Pontifici; De Conciliis* (Essekini, 1766.-67.);⁴⁹ Preostale su od Nemetha i teze jedne javne rasprave iz njegova osječkog razdoblja profesorske službe: *Positiones theologicae de exteriori cultu Dei, deque Christi... mediatione* (Essekini, 1766.). Teze su branili Mijo Pitinčević, Petar Velikanović i Kristofor Kellerer 8. lipnja 1766. u Osijeku, a raspravi je, čini se, predsjedao provincijski vikar Jerolim Lipovčić (AFSB, *Syllabus religiosorum*, ad nomen). Nakon što je 1768. zaključio svoje nastavničko djelovanje, boravio je dvije godine u Našicama i ondje umro 3. srpnja 1770. godine (AFSB, *Syllabus religiosorum*, ad nomen). I Nemeth je uživao visok ugled u provinciji: bio je definator provincijala Josipu Blagoju (1764.-67.), a obavljao je i dužnost generalnog vizitatora u Bugarskoj (AFSB, *Cathalogus religiosorum 1769*).

Najvjerojatnije je 1755. predavanja na filozofskom učilištu u Baji preuzeo David Bernjaković. Već 3. svibnja 1756. predvodio je javnu raspravu sa svojim studentima pod pokroviteljstvom gradske skupštine u Somboru. U Baji je on 1761. položio ispit za profesora dogmatske teologije, ali nije preuzeo učiteljsko mjesto, već je te godi-

⁴⁷ U Budimu je nastupio 1761. Ondje je 22. svibnja 1763. vodio javnu raspravu iz teologije, a njegove su teze branili Josip Jakošić, Đuro Martinović i Filip Matković. Protiv teza su iznosili prigovore trojica profesora Isusovačke akademije u Budimu i rektor dijecezanskog sjemeništa kanonik Đuro Tefalusy. Nemeth je raspravu posvetio Tefalusyju (AFSB, *Protocollum conventus Budae*, I, 293, 296). Nemethovom djelovanju u Budimu više u studiji Hoško 1978, bilj. 450-451.

⁴⁸ Prvi je veličine 16,5x19,5 cm sign. k i 26; drugi je veličine 16,5x20 cm; sign. k I 25, a treći je veličine 16,5x20,5 cm sign. k I 20. Svi rukopisi su u franjevačkoj knjižnici u Budimu.

⁴⁹ Rukopis je veličine 17x22,2 cm; Nemeth ga je sam zapisao. Nalazi se u franjevačkoj knjižnici u Osijeku (sign. XXI. B 1d). U knjižnici osječkog franjevačkog samostana nalazi se velik svezak koji je zabilježio Filip Matković u kojem su Nemethova predavanja koja je držao na bogoslovnom učilištu u Budimu: *De incarnationis mysterio* (Budae, 1761.); *De Romano Pontifice, Conciliis ac reliquis locis theologicis* (spis je vel. 18x22 cm str. 439). Iste traktate je zabilježio Nemethov student Antun Putz: rukopis vel. 18,5x24 cm, bez signature franjevačke knjižnice u Baču.

ne postao pastoralni djelatnik u Monoštoru (Kapocs i Kóhegyi 1991, 38; 41). Je li poslije njega djelovalo filozofsko učilište u Baji, ne potvrđuju arhivska vrela jer ona spominju da je tek od 1761. do 1764. bila popunjena učiteljska stolica u Baji, a bio ju je držao Bernardin Novak (AFSB, *Tabula 1761.*). Novak je bio slovačkog podrijetla jer je 16. srpnja 1730. rođen u Trnavi. Postavši član Bosne Srebrene, filozofiju je studirao na kod Ilije Sove na filozofskom učilištu Generalnog učilišta u Budimu (1753.-56.). U dva navrata je Sovine postavke u javnoj raspravi branio i Novak. Nastavio je studij teologije na bogoslovnoj školi istog Generalnog učilišta (1756.-1760.). Branio je 1757. teološke teze profesora Luke Matoševića. Kad su 1784. mladi franjevci Provincije sv. Ivana Kapistranskoga morali nastaviti studij i boraviti u generalnom sjemeništu u Egeru, Novak je bio njihov ispovjednik i pomoćnik Ladislava Jezika koji je bio njihov odgojitelj i starješina (Hoško 2002). Njegovo nastavničko djelovanje u Baji pribilježio je njegov student Izak Mayerl u tri rukopisna sveska: *Tractatus dialecticae seu summularum juxta mentem Doctoris Subtilis* (Bajae, 1760.), *Physica generalis* (Bajae, 1762.) i *Physica particularis* (Bajae, 1763.). Novak je umro gotovo tri desetljeća kasnije, i to 4. veljače 1789. u Šarengradu, dok je ondje kao duhovni učitelj služio bolesnim franjevačkim novacima, tj. mladićima koji su tek stupili u Franjevački red u Provinciji sv. Ivana Kapistranskoga.

Novaka je na učiteljskoj stolici filozofskog učilišta u Baji naslijedio Mijo Zajmović premda je tek 29. studenoga 1763. položio profesorski ispit iz filozofije (*Diarium conventus Essekini*, 34). Predavao je u Brodu samo godinu dana, a zatim je nastavio nastavničku službu na filozofskom učilištu u Baji (AFSB, *Catalogus religiosorum Provinciae 1766.*). Zajmović je rođen 16. ožujka 1738. u Stražemanu kraj Velike. U Baču je 1753. stupio u franjevački red. Uz materinski jezik govorio je također njemački (AFSB, *Nomina fratrum Provinciae S. Joannis a Capistrano*, ad nomen). Teologiju je studirao na visokoj bogoslovnoj školi u Petrovaradinu (1748.-62.) (AFSB, *Tabula Provinciae 1761.*). Kao svećenik isticao se osobito u propovjedničkoj službi, i to u Vukovaru (1776.-78.) (AFSB, *Tabula Provinciae 1776.*) i u Osijeku (1794.-1800.) (Boesendorfer 1916). Bio je također kapelan u Našicama (1782.-88.) (AFSB, *Tabula Provinciae 1788.*), zamjenik samostanskoga poglavara u Baji (1773.) (AFSB, *Tabula Provinciae 1773.*) i gvardijan u Osijeku (*Diarium conventus Essekini*, 123, 128). Umro je 18. srpnja 1807. u Našicama (AFSV, *Necrologium conventus Vukovarini*, ad diem).

Poslije Zajmovića je učiteljsko mjesto na filozofskom učilištu u Baji preuzeo Josip Jakošić (Kapocs i Kóhegyi 1991, 55; AFSB, *Prothocollum*, 327). Rodio se 2. srpnja 1738. u Budimu. Gimnaziju je učio u rodnom gradu i u Gyöngyösu. Franjevac je postao 8. rujna 1756. u Baču, a filozofiju i teologiju je slušao na školama Generalnog učilišta prvog razreda Provincije sv. Ivana Kapistranskoga u Budimu (1758.-63.); teologiju je neko vrijeme studirao i u Rimu. Prije nego što je nastupio kao profesor na filozofskom učilištu u Baji (1767.-70.), bio je zamjenik samostanskog starješine u Budimu (1767.). Obrazovnim i odgojnim zadaćama se još bavio kao profesor učilišta moralnog bogoslovlja u Radni (1770.-73.) i organizator školovanja mladih franjevaca koji su poslije 1777. studirali na peštanskom sveučilištu. Obavljao je niz upravnih službi u samostanima i u provinciji: bio je tajnik provincije (1770.-73.),

gvardijan u Tolni (1773.-75.), Temišvaru (1775.-77.) i Budimu (1785.-91.), definator (1777.-80.), savjetnik provincijala Josipa Paviševića (1797.-1800.) i u tri navrata provincijal (1780.-83., 1800.-03., 1803.-04.). Primas J. Batthyány ga je proglasio 1789. „prisjednikom“ ostrogonske nadbiskupije, a boravio je i u Višegradu kao teolog biskupa franjevca Nikole Milašina (1791.-97.). Umro je 13. veljače. 1804. u Budimu, dok je obavljao službu provincijala. Valja naglasiti da su sačuvana sva njegova predavanja na filozofskom učilištu u Baji u rukopisu: *Institutiones philosophicae* (Bajae, 1767.-70.; vel. 17 x 21,2 cm; Budim, K II 30), *Primaе lineae Philosophiae activae universalis* (Bajae, 1767.-70.; vel. 20 x 25,2 cm; Budim, K I 16), a sačuvana su i njegova teološka predavanja *De gratia et alii tractatus theologici* (s.l.s.a; vel. 17,5 x 22 cm; Budim, K II 1). Vrijedan je istraživanja njegov povijesni spis *Introductio praevia in historiam ecclesiasticam : Rudimenta seu fundamenta praecipua instituti nationalis* (s.l.s.a; vel. 19,3 x 26 cm; Budim, K II 1), a njegova franjevačka bibliografija i danas pruža pomoć povjesničarima hrvatske književnosti u Slavoniji. Naslov joj jest: *Scriptores Interamniae vel Pannoniae Saviae, nunc Slavoniae dictae* (1795.).⁵⁰ Pokoljenja franjevacu nisu zaboravila da je on organizirao je u budimskom franjevačkom samostanu arhivsku zbirku i u nju sabrao brojne spise i rukopise.⁵¹

Poslije Jakošića preuzeo je učiteljsku stolicu filozofskog učilišta u Baji Martin Perecky (1770.-73.). I on se je oko 1743. rodio u Budimu. Godine 1762. postao je član Provincije sv. Ivana Kapistranskoga i zatim studirao filozofiju (1763.-65.) i teologiju (1766.-70.) na Generalnom učilištu prvog razreda rodnom gradu. Položio je ispit za profesora filozofije u Vukovaru. Dok je predavao je filozofiju u Baji, bio je i odgojitelj svojih studenata. Objavio je tiskom popis teza javne rasprave s 59 opširno formuliranih tvrdnji *Positiones ex universa philosophia* (Calocae, 1773), otisnutih na 98 stranica. Poslije djelovanja u Baji bio je tajnik provincijala Ladislava Spaića (1774.-77.). Umro je 21. travnja 1777. u Čakovcu, „cijenjen zbog znanja i poznat zbog pobožnosti“ (Kapocs i Köhegyi 1991, 62, 70-72; Hoško 2002, 348, 420).

U rukopisu su također ostala predavanja Aleksandra Tomikovića (Osijek, 25. siječnja 1743. – Osijek, 1. svibnja 1829.). On je studirao filozofiju na filozofskom učilištu u Vukovaru (1764.-67.), a teologiju u Osijeku i Rimu, i to u središnjem samostanu Franjevačkog reda u Aracoeli (1770.-72.). Dok je predavao filozofiju u Baji (1773.-76.), održao je ondje 1776. javnu raspravu, i to u samostanskoj crkvi sv. Antuna. Plod njegova rada u Baji su dva sveska filozofskih predavanja: *Logica et Metaphysica* (Bajae, 1774.; vel. 16 x 21 cm; Osijek, XII-D-6) i *Physica* (Bajae, 1775.; vel 16 x 21 cm; Osijek, X-G-9). Samo je godinu dana predavao teologiju u Petrovara-

⁵⁰ Spis je objavljen u: *Građa za povijest književnosti hrvatske JAZU*, 2 (1899), 116-153; izdavač M. Šrepeš. Spis je preveo Sršan 1988.

⁵¹ *Honoribus ... Josephi Jakosics ... in die onomastico 1802.*, Budae, 1802.; *Paeon festivum ... Joseph Jakosics ... in die onomastica eiusdem 1803.*, Budae, /1803./; Čevapović 1823, 266, 279, 282, 306, 312-318, 321, 327; Čevapović 1830, 210-212; Matić 1945, 42, 91, 99, 116, 126-128; Gortan 1968., 127-129; Kapocs i Köhegyi 1991, 55, 65, 68, 69, 89, 99, 108, 110, 118, 200, 204, 209, 212, 213, 215, 494; Sršan 1993, 80, 91, 93, 105, 122, 123; Hoško 2002, 23, 26, 127, 163, 175, 183-187, 236, 258-269, 298-307, 348-378, 388-395.

dinu (1777./78.), a zatim je bio samostanski bibliotekar i profesor (1779.-83.) te direktor (1814.-21.) gimnazije u Osijeku. Niz godina je vodio osječku gimnaziju kao ravnatelj i u isto vrijeme bio starješina samostan u rodnom gradu (1785.-94., 1797.-1803., 1807.-09., 1813.-17., 1818.-24.). Obavljao je i važne upravne službe u svojoj franjevačkoj zajednici: bio je tajnik provincijala Josipa Paviševića (1783.-85.), savjetnik provincijala Josipa Jakošića (1803.-04.) i provincijskog vikara Marijana Lanosovića (1804.-06.) te provincijal (1809.-12.). Osječka gradska općina ga je 1816. imenovala „prisjednikom sudbenog stola“. Vodeći računa o njegovim školskim kvalifikacijama provincijski kapitul ga je 1794. bio predvidio za profesora teologije; ipak tada bogoslovna škola nije započela rad već tri godine kasnije. Tiskom je objavio tezarij filozofske rasprave *Propositiones Philosophicae* (Calocae, 1776.), danas izgubljeni govor u čast cara Leopolda II., dramu o Josipu Egipatskom *Josip pozvan od svoje braće* (Osijek, 1791.), životopis ruskog cara Petra Velikoga *Život Petra Velikoga cara Rusije* (Osijek, 1794.) i zbirku propovijedi *Sveta govorenja petdeset* (Osijek, 1797.). Od 1793. pa do kraja XVIII. stoljeća uređivao je kalendar za Slavoniju i Hrvate u Podunavlju.⁵²

Tomikovića je naslijedio na učiteljskoj stolici filozofskog učilišta u Baji Prokop Kompletter (1776.-79.) (Kapocs i Kőhegyi 1991, 90, 100),⁵³ a poslije njega Grgur Peštalić (1780.-82.) (Kapocs i Kőhegyi 1991, 111; AFSB, *Tabula Provinciae 1779.*). Treću nastavnu godinu je Peštalić, inače rođen 27. lipnja 1755. u Baji, predavao u Požegi (AFSB, *Tabula Provinciae 1781; Tabula Provinciae 1782*). Dok je predavao u Baji, objavio je teze rasprave *Tentamen publicum ex logica, historia philosophiae et mathesi...* (Bajae, 1780.). Studij filozofije je na sveučilištu u Pešti završio doktoratom jer od 1796. nosi naslov „artium liberalium et Philosophiae Doctor“.⁵⁴ Kada su poslije razdoblja krutog jozefinizma ponovno počela djelovati filozofska učilišta u Provinciji sv. Ivana Kapistranskoga, Peštalić je njihov nastavnik. O tome svjedoče još četiri tezarija javnih rasprava: *Tentamen publicum ex physica et philosophia morum* (Budae, 1800., 1802.)⁵⁵, *Tentamen publicum ex metaphysica et geometria pura* (Budae, 1803.) i *Positiones philosophiae* (Budae, 1805.).⁵⁶ Umro je 1. veljače 1809. u

⁵² AFSNa, *Protocollum conventus Nassicis*, 242; AFSNa, *Protocollum encyclicas continentium Nassicis*, sv. 4, 87 198, 312; AHPZ, *Protocolum conventus Petrovaradini*, 303-313; Čevapović 1823, 282, 322; Čevapović 1830, 312; Forko 1884, I. 89-91 IV, 31-39; Kolendić 1929, 194-195; Geci 1934, 9; Sršan 1988, 79-80, 82; Kapocs i Kőhegyi 1991, 63, 65, 72, 74-75 83-86 212 26, 1-267 369; Sršan 1993, 57-62, 90, 104-1 18, 122-128, 132-135, 138-145, 265, 285, 287.

⁵³ Kompletter je odmah po zaključenoj službi profesora filozofije predavao 1779./80. na učilištu moralnog bogoslovlja u Radni (AFSBudim, *Tabula, 1779.*), a zabilježeno je još da je umro 23. travnja 1798. u Fedvaru (*Necrologium Valcovariense*, ad diem).

⁵⁴ AFSB, *Tabula Provinciae 1796*: „Artium LL et Philosophiae Doctor“; AFSC, *Necrologium conventus Cernik*, ad I. II: „Philosophiae Doctor ejusdemque lector emeritus“.

⁵⁵ Pod istim naslovom je Peštalić objavio teze iz fizike i etike; prvi puta su 1800. teze branili tri njegova studenta, a drugi puta 1802. četvorica.

⁵⁶ Adligat prve rasprave je djelo poznatog „jakobinca“ i bivšeg franjevca Ignjata Martinovića: *Theoria generalis aequationum omnium graduum...* (Budae, 1780.). Rasprava se nalazi u franjevačkoj knjižnici u Našicama (III-e-1). Drugu raspravu je priložio adligatu: Taucher, M.,

rodnoj Baji. Peštalić nije samo filozof nego i književnik. Najprije je objavio ep *Dostojna plemenite Bačke starih uspomena, sadašnjih i drugih slovinske kervi delijah slava* (Kalača, 1790.). Ep je ispjevan u desetercu po uzoru na narodne pjesme i na Andriju Kačića Miošića. Djelo je doživjelo pet izdanja i bilo je uz Kačića najomiljenija knjiga među Hrvatima u Bačkoj (Kulić 1970, 133). Peštalić je zatim objavio tiskom *Utišenje ožalostjenih u sedam pokornih pisama kralja Davida* (Budim, 1797.). To je parafraza Davidovih psalama u ikavskom govoru. Djelo je nastalo u teškim vremenima kad je po Srijemu harala kuga i Peštalić je u to djelo unio bilješke i upute o pravilima za očuvanje od kužne zaraze.⁵⁷

Završne misli

Posljednji profesor filozofskog učilišta u Baji prije zabrane njegovog rada sa strane jozefinističkih državnih vlasti 1783. je bio Klement Orovčanin (Požega, 15. prosinca 1755. – Požega, 14. svibnja 1813.). U Baji je predavao samo jednu godinu; bila je to posljednja godina djelovanja filozofskog učilišta u tom gradiću jer ga je 1783. dokinuo, zajedno s ostalim crkvenim visokim školama u državi, car Josip II. Orovčaninovov dnevnik *Notatu quaedam digniora* je vrijedno svjedočanstvo o godinama razmahalog jozefinizma, a tezarij iz matematike koju je poslije 1802. predavao na obnovljenom filozofskom učilištu u Mohaču *Tentamen publicum ex mathesi pura* (Essekini, 1806.) je opet vrijedno svjedočanstvo o filozofskoj nastavi u franjevačkim visokim školama u razdoblju kasnog jozefinizma.

Filozofsko učilište u Baji od 1725. do 1783. je bilo mjesto filozofskog obrazovanja, ali i mjesto gdje su mladi nastavnici filozofije sazrijevali za nastavu teologije kao i za djelovanje pisanom riječju na hrvatskom jeziku u službi katoličke obnove u duhu Tridentuskog koncila. Filozofsko učilište u Baji svakako je bilo povezano s franjevačkim najvišim obrazovnim zavodom u to vrijeme, s Generalnim učilištem u Budimu, i stoga djelovanje mnogih njegovih nastavnika ulazi u djelovanje budimskog kulturnog kruga koje je bitno obilježilo kulturni i vjerski život Hrvata u Bačkoj, Baranji i mađarskom Podunavlju.

Dissertatio inauguralis theologica de poenis parvulorum sine baptismo decedentium (Quinque-Ecclesiis, s. a.). Knjigu posjeduje franjevačka knjižnica u Baču (B g 27). Posljednju raspravu nalazimo u franjevačkoj knjižnici u Brodu (XV-D-32); u kojoj je objavljene Peštalićeve teze branio Grgur Čevapović.

⁵⁷ U to vrijeme od srpnja 1795. do ožujka 1796. harala je kuga u Srijemu (usp. Forko 1884, I, 28). Zato je Peštalić i napisao *Septem Psalmos Davidis cum regulis praeservationis tempore pestis* i to „Illyrice...“ (usp. Čevapović 1823, 322).

Literatura

- AFSB. Arhiv Franjevačkog samostana u Budimu.
- AFSBr. Arhiv Franjevačkog samostana u Brodu.
- AFSC. Arhiv Franjevačkog samostana u Cerniku.
- AFSI. Arhiv Franjevačkog samostana u Iloku.
- AFSM. Arhiv Franjevačkog samostana u Makarskoj.
- AFSN. Arhiv Franjevačkog samostana u Našicama.
- AFSO. Arhiv Franjevačkog samostana u Osijeku.
- AFSP. Arhiv Franjevačkog samostana u Požegi.
- AFSV. Arhiv Franjevačkog samostana u Vukovaru.
- APHZ. Arhiv Provincijalata Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu.
- Enciklopedija Jugoslavije VI*. 1965. Zagreb: Leksikografski zavod.
- Barbarić, Mladen. 1934. Zadnji fratri olovski. *Franjevački vjesnik* 41: 344.
- Boesendorfer, Josip. 1916. J. Turkovičev diarij župne crkve unutarnjega grada Osijeka od god. 1798-1806. *Starine JAZU*, XXXV, Zagreb.
- Brlić, A. 1846. Uspomena jednog od naših glavnih i slavni pisatelja. *Zora dalmatinska*: 12.
- Čevapović, Grgur. 1823. *Synoptico-memorialis catalogus observantis minorum provinciae S. Joannis a Capistrano*. Budae.
- Čevapović, Grgur. 1830. *Recensio opservantis Minorum Provinciae s. Ioannis a Capistrano*, Budae.
- Fermendžin, Euzebije. 1890. *Chronicon observantis provinciae Bosnae Argentinae ordinis s. Francisci Seraphici*. Zagreb: JAZU.
- Forko, Josip. 1884. *Crtice iz slavonske književnosti u 18. stoljeću I-IV*. Osijek.
- Forko, Josip. 1888-1889. Kako je P. Emerik Pavić u prošlom stoljeću u latinski jezik prevodio pjesme slavnoga fra Andrije Kačića, *Izvištaj realke u Osijeku* 5.
- Fučak, Jerko. 1975. *Šest stoljeća hrvatskog lekcionara u sklopu jedanaest stoljeća hrvatskoga glagoljaštva*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Geci, K. 1934. Jedan zaslužan redovnik franjevac o. Aleksandar Tomiković. *Hrvatski list* 25: 9.
- Georgijević, Krešimir. 1969. *Hrvatska književnost od XVI do XVIII stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*. Zagreb.
- Glesinger, Lavoslav. 1940-1941. Prva medicinska knjiga na hrvatskom jeziku /Pavićev prijevod Salernitanskih regula/, *Alma mater Croatica* 2: 56-64.
- Gortan, Vladimir. 1968. Hrvatski latinisti iz Slavonije. *Simpozij „Doprinos Slavonije Hrvatskoj književnosti“*. Vinkovci-Zagreb. 127-135.
- Bosanac, S. 1900. Pavićevo „Nadodanje“ Kačićevu „Razgovoru ugodnom“, *Spomen-cvijeće iz hrv. i slov. dubrava*. Zagreb.
- Grmek, Dražen. 1953. Salerno i Hrvatska, *Liječnički vijesnik* 9-10: 259.
- Grmek, Dražen. 1955. *Hrvatska medicinska bibliografija*, sv. 2: 17.
- Horanyi, Elek. 1777. *Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum III*. Posonii.

- Hoško, Franjo Emanuel. 1978. Prosvjetno i kulturno djelovanje hrvatskih franjevacâ tijekom 18. stoljeća u Budimu. *Nova et vetera* 1-2: 113-179.
- Hoško, Franjo Emanuel. 1979. Djelovanje franjevacâ Bosne Srebrene u Slavoniji, Srijemu, Ugarskoj i Transilvaniji tijekom XVI. i XVII. stoljeća. *Nova et vetera* 1: 153-165.
- Hoško, Franjo Emanuel. 2000. *Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj kroz stoljeća*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Hoško, Franjo Emanuel. 2001. *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Hoško, Franjo Emanuel. 2002. *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Jakošić, Josip. 1795. *Scriptores Interamniae vel Pannoniae Saviae, nunc Slavoniae dictae*.
- Jelenić, Julije. 1927. *Spomenici kulturnog rada Bosne Srebreničke*. Mostar.
- Jelenić, Julije. 1925. *Bio-bibliografija franjevacâ Bosne Srebreničke*. Zagreb.
- Kaizer, Ferdinandus. 1896. *Catalogus reverendorum et admodum reverendorum patrum superiorum conventuum Ordinis Minorum Provinciae S. Joannis a Capstrano*. Budapestini.
- Kapocs, Nándor, Kőhegyi, Mihály (ur.). 1991. *Historia domus Bajensis : Chronik des Franziskanerkonvents in Baja*. Baja.
- Kombol, Mihovil. 1945. *Povijest hrvatske književnosti do Preporoda*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Kolendić, Petar. 1929. Tomikovićeve „Josip poznan“. *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor* 9: 190-197.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan. 1860. *Bibliografija hrvatska I*, Zagreb.
- Kulić, Tin. 1970. Ulomci iz nepoznate hrvatske kulturne povijesti, *Kačić* 3: 129-136.
- Malbaša, Marija. 1956. Mihajlo Summa u Osijeku. *Osječki zbornik* V: 151-158.
- Matić, Tomo. 1945. *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*. Zagreb: HAZU.
- Meršić, Martin. 1972. *Znameniti i zaslužni gradišćanski Hrvati*. Pazin: Čakavski sabor.
- Ogrizović, M. 1904. Kako je Emerik Pavić preveo Kačićev razgovor ugodni. *Nastavni vjesnik*: 457-473.
- Ogrizović, M. 1908. Latinski prijevodi Kačićevih i inih pjesama, *Narodna obrana*: 199.
- Pavić, Emerik. 1766. *Ramus viridantis olivae*. Budim.
- Prohaska, Dragutin. 1908. *Budimski lekcionari XVIII vijeka prema bosanskodalmatinskom od I. Bundulavića*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
- Sekulić, Ante. 1969. Tri priloga hrvatskoj kulturnoj povijesti. Lovro Bračuljević, Stjepan Vilov, Mirko Pavić, *Kačić* II: 71-100.
- Sekulić, Ante. 1970. *Književnost bačkih Hrvata*. Zagreb.
- Sekulić, Ante. 1978a. *Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici*. Split: Knjižnica Zbornika „Kačić“.
- Sekulić, Ante. 1978b. *Drevni Bač*. Split: Knjižnica Zbornika „Kačić“.

- Sekulić, Ante. 1981. Ulomci iz somborske povijesti do kraja XVIII. stoljeća. *Kačić* 13: 155-189.
- Sekulić, Ante. 1984. Bački Šokci i njihova naselja. *Radovi Centra za znanstveni rad* 5: 107-108.
- Sekulić, Ante. 1986. *Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca*. Zagreb: JAZU.
- Sršan, Stjepan. 1988. Slavonski pisci (1795.-1830.), *Revija* 1: 59-87.
- Sršan, Stjepan. 1993. *Osječki ljetopisi 1686.-1945*. Osijek: Povijesni arhiv.
- Šundalić, Zlata. 1997. Jerolim Lipovčić i Vid Došen. O sedam glava illi vrila pakleni. *Prvi hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova II*. 223-234.
- Tartalja, Hrvoje. 1968. Pravila Salernske medicinske škole. 200-godišnjica prve medicinske knjige na hrvatskom jeziku, *Saopćenja*, 11: 119-126.
- Urbani, Milutin. 1941. Vino u medicini, *Farmaceutski vjesnik* 6: 240-243.
- Vince, Zlatko. 1970. Neka metodološka pitanja književno-povijesnog studija značaja jednog dijela hrvatske književnosti. *I. znanstveni sabor Slavonije i Baranje*.
- Vince, Zlatko. 1976. Od Bašćanske ploče do Kačića i Reljkovića, *Forum* 11-12: 781-838

Summary

Philosophy College in Baja in the XVIII century (1725 -1783)

Philosophy College in Baja from 1725 to 1783 was a place of philosophical education, and a place where young teachers of philosophy were preparing to teach theology and use written Croatian language for the purpose of the Catholic renewal in the spirit of the Trident Council. Philosophy College in Baja was certainly connected to the highest Franciscan educational centre of the time, with the General Academy in Budapest, thus the activity of many of its teachers is included in the work of Budapest cultural circuit, which significantly influenced cultural and religious life of Croats in Bačka, Baranja and Hungarian Danube Valley.

Key words: Bosnia Srebrena, the Province of St. John of Capistrano, Baja, Philosophy College, philosophical writings, lists of philosophical postulates for public discussion